

БАТЬКІВСТВО БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Посібник
для ведучих
тренінгів

ЦЕНТР ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ

БАТЬКІВСТВО БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Посібник
для ведучих
тренінгів

Посібник розроблений на основі матеріалу:
Resource Package and Training Modules
for Promoting Gender-Transformative
Parenting: Challenging gender norms and
gender inequalities to create a more equitable
environment for all children to thrive

Авторство: ЮНІСЕФ
Дата публікації: лютий 2023
Мова публікації: англійська

ЦЕНТР ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ОСНОВИ ТРЕНЕРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	6
1.1. ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА НАВЧАННЯ	6
1.2. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ВЕДУЧИХ ТРЕНІНГІВ	7
1.3. СТРУКТУРНІ ТРЕНІНГОВІ ВПРАВИ	10
1.3.1 ВСТУП	10
1.3.2 ПРАВИЛА РОБОТИ ПІД ЧАС ТРЕНІНГУ	10
1.3.3 ЗНАЙОМСТВО	12
1.3.4 ОЧІКУВАННЯ / ПОБОЮВАННЯ	13
1.3.5 ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК	14
1.3.6. ОЦІНКА ПРОГРЕСУ	16
1.3.7 РУХАНКИ	18
РОЗДІЛ 2. БАТЬКІВСТВО БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	22
2.1. ГЕНДЕР І СТАТЬ	22
2.2. СТЕРЕОТИПИ Й УПЕРЕДЖЕННЯ	27
2.3. ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ	33
2.4. БАТЬКІВСТВО БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	47
2.5. РОБОТА З РОДИНАМИ У МЕЖАХ БАТЬКІВСТВА БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	53

Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є умовою побудови правової та демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи кожної людини.

Наразі на державному рівні прийнята низка нормативно-правових документів, у яких закріплений шлях України до гендерної рівності. Утім, для змін у суспільній свідомості та практиці недостатньо лише прийняти закони й підзаконні акти, потрібно проводити просвітницьку роботу з людьми.

Питання подолання стереотипів щодо жінок і чоловіків та їхніх наслідків як серед дітей, так і серед дорослих є дуже актуальним. Майбутнє будь-якого суспільства визначають діти та молодь, тому вкрай важливо, з народження виховувати дітей без гендерних стереотипів.

Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) розробив посібник-інструментарій з гендернотрансформаційного батьківства, тобто батьківства без гендерних стереотипів, мета якого — стимулювати зміни у свідомості й поведінкових моделях батьків та опікунів/-ок.

В Україні цей посібник адаптувала ГО «Дівчата» за підтримки ЮНІСЕФ для таких аудиторій:

- ▶ фахівці/-чині, які працюють з дітьми та їхніми родинami;
- ▶ батьки та опікуни/-ки;
- ▶ діти різного віку (3—5, 6—10, 11—18 років).

Посібник для ведучих тренінгів створений, щоб допомогти тренерам/-кам розробляти та проводити тренінги з батьківства без гендерних стереотипів.

Посібник містить загальну інформацію щодо тренінгової форми навчання, методичні поради щодо складання програми тренінгу, різноманітні вправи, які супроводжуються тренерськими нотатками, тощо.

Сподіваємося, що посібник стане в пригоді тренерам/-кам, які працюють з працівниками/-цями різних напрямів (охорона здоров'я, соціальна робота, психологічна підтримка тощо), і сприятиме популяризації батьківства без стереотипів в українському суспільстві.

1.1. ТРЕНІНГ ЯК ФОРМА НАВЧАННЯ

Навчання дорослої аудиторії має певні особливості:

- ▶ навчаються за власним бажанням, найкращих результатів досягають тоді, коли беруть участь у тренінгу з особистих причин; вони мають зрозуміти, чому тема заняття є важливою саме для них;
- ▶ найкраще навчаються, якщо цілі заняття задовольняють їхні особисті потреби в житті або на роботі;
- ▶ приходять на заняття з намірами навчатися, і якщо їхні сподівання не справджуються, то вони припиняють учитися;
- ▶ найефективніше навчаються в атмосфері активного залучення до процесу навчання; у них є певний досвід, і вони можуть допомагати одне одному навчатися.

Тренінг — це запланований освітній процес, призначений для покращення навичок та набуття нових на основі власного досвіду і знань задля зміни поведінки.

Тренінг — це унікальний освітній простір, у якому відбувається структурована та цілеспрямована взаємодія учасників та учасниць з метою набуття нових знань, розвитку соціальних та особистісних компетенцій, формування або переосмислення власної позиції з певного питання.

Тренінгова група відображає суспільство в мініатюрі, яке працює за законами й механізмами реального соціуму; група, яка допомагає кожному та кожній стати компетентнішими.

Отже, тренінг — це навчання:

- ▶ під час якого активність учасників та учасниць вища, ніж ведучих;
- ▶ яке приносить учасникам/-цям задоволення, активізує їх, стимулює інтерес до пізнання;
- ▶ результат якого досягається у взаємодії всіх його учасників/-ць;
- ▶ що дає змогу кожному й кожній відкрити в собі нові можливості.

1.2. ЗАГАЛЬНІ ВИМОГИ ДО ВЕДУЧИХ ТРЕНІНГІВ

Людей, які проводять тренінг, називають ведучими (тренерами/-ками). Важливо визначити їхню роль у процесі тренінгу. Вони навчають, викладають, консультують чи керують? Кожна з цих дій окремо не характеризує усіх функцій ведучих. Кожна роль несе окремий зміст діяльності, а в сумі все це — ефективний тренінг. Бо ведучі організують процес навчання, надають інформацію, забезпечують зворотний зв'язок задля покращення засвоєння матеріалу, пропонують способи розвитку професіоналізму учасників та учасниць, допомагають розкрити здібності, систематизувати знання, отримати практичні навички. Для успішної роботи потрібно навчитися поєднати ці вміння й навички.

Компетенції ведучих тренінгів:

- ▶ **володіють інформацією** щодо означеної теми;
- ▶ **знають методики** проведення тренінгових занять та навчання дорослих і дітей;
- ▶ **регулюють процеси** навчання в групі;
- ▶ **обізнані з методами оцінювання результатів** тренінгу та вміють їх застосовувати.

Основні функції ведучих:

- ▶ **допомога** — створювати позитивне навчальне середовище, виявляти зацікавленість у попередньому досвіді та біографії присутніх, терпляче ставитись, бути готовим/-ою підтримати когось індивідуально;
- ▶ **наставництво** — забезпечувати відповідність поданої інформації та навичок, які здобувають учасники та учасниці, їхній професійній діяльності та життєвій ситуації; заохочувати аналізувати власні сильні та слабкі сторони, підтримувати; налагоджувати зворотний зв'язок;
- ▶ **фасилітація** — використовувати потенціал групи, довіряти аудиторії, створювати для присутніх можливості демонструвати власний потенціал;
- ▶ **модерація** — контролювати процес тренінгу, забезпечувати дотримання регламенту та правил виконання вправ;
- ▶ **коучинг** — шукати рішення спільно з групою; формулювати результати за допомогою обговорень, питань і створення планів дій;
- ▶ **тренування** — тренувати певні навички; розвивати нові вміння; створювати умови для саморозкриття учасників та учасниць і самостійного пошуку ними способів розв'язання проблем.

ТЕХНІЧНІ АСПЕКТИ

Ведучі мають:

- ▶ **приходити завчасно** (за 30 хв. до початку заходу); перевіряти розміщення стільців, наявність роздаткового матеріалу, зображення презентації; налаштуватися на проведення заходу;
- ▶ **дотримуватися програми** та таймінгу;
- ▶ **виходити на кава-паузу та обід** після всіх учасників/-ць;
- ▶ **формувати в учасників/-ць турботливе ставлення** до ресурсів та техніки;
- ▶ **застосовувати чекліст** у своїй роботі.

ЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Ведучі мають:

- 1 **толерантно ставитись** до учасників/-ць, сприймати унікальність кожної людини;
- 2 **уникати** негативних суджень, оцінок, панівного стилю в спілкуванні, тиску;
- 3 **використовувати** принципи рівності та співпраці;
- 4 **створювати умови** для того, щоб всі учасники/-ці мали можливість висловитися та бути почутими;
- 5 **фокусуватися** на темі заходу; уникати самовираження, пов'язаного з іншими темами;
- 6 **бути присутніми** в приміщенні під час проведення роботи в малих групах або індивідуальної роботи, залишати приміщення лише за поважних причин;
- 7 **проходити супервізії** та отримувати зворотний зв'язок від співтренера/-ки або адміністратора/-ки;

- 8 **спільно узгоджувати дії** тренерської команди, створювати атмосферу взаємопідтримки та співпраці;
- 9 **дотримуватись мобільної тиші** або попереджати присутніх про очікування дзвінка;
- 10 **використовувати** гендерночутливу та недискримінаційну мову, включаючи використання фемінітивів;
- 11 **дотримуватися** політичної і релігійної нейтральності;
- 12 **утримуватися** від використання слів-паразитів; використовувати конструкції, які допомагають налагодити контакт з аудиторією;
- 13 **за необхідності коригувати** висловлювання учасників/-ць, але робити це з повагою до них;
- 14 **надавати** 30% теоретичного матеріалу та 70% практичних вправ;
- 15 **резюмувати**, підбивати підсумки.

1.3. СТРУКТУРНІ ТРЕНІНГОВІ ВПРАВИ

1.3.1 ВСТУП

Тривалість: 10—15 хв.

Під час вступу необхідно коротко повідомити учасниць/-ків тренінгу про:

- ▶ тему тренінгу, його мету та завдання;
- ▶ ведучих, які проводитимуть тренінг (коротке представлення);
- ▶ перелік організацій, які сприяли проведенню цього тренінгу;
- ▶ загальні часові рамки (кількість днів/годин, час перерв, харчування, закінчення).

Тренерські нотатки

Ведучі часто не мають прямого впливу на аспекти, пов'язані з фізичним місцем проведення тренінгу. Утім, учасниці та учасники не будуть глибоко розмірковувати над причинами проблем у навчальному процесі, вони свідомо чи не свідомо вважатимуть, що за недоліки відповідальні ведучі. Важливо, щоб ведучі звернули увагу на спосіб організації навчального простору, перевірили наявність і робочий стан необхідного обладнання, а також подбали про інші аспекти, що можуть вплинути на якість навчального процесу.

1.3.2 ПРАВИЛА РОБОТИ ПІД ЧАС ТРЕНІНГУ

Тривалість: 10—15 хв.

Обговорення та прийняття правил роботи є обов'язковим складником тренінгів, необхідною частиною створення сприятливої атмосфери для навчання та досягнення конкретних результатів. Правила можуть запропонувати або ведучі, або учасниці/учасники. Кожне правило обговорюється. Важливо, щоб усі учасниці/учасники зрозуміли та погодилися з кожним правилом. Слід наголосити, що дотримання правил має контролювати вся група — разом, включно з ведучими, а також кожна/кожен окремо.

Правила роботи, які важливо зафіксувати, але не обмежуватися ними:

- 1 Приходимо вчасно:** дисциплінованість важлива не лише до себе, а й до інших, тому поважаємо право інших не втиратися час на очікування тих, хто приходить пізніше.
- 2 Ділимося позитивом:** позитивне налаштування створює дружню безпечну атмосферу, що оптимізує подальшу діяльність у групі і є запорукою конструктивної роботи.
- 3 Поважаємо думку інших:** різниця в думках і позиціях виникає не через різницю якостей, характеристик, а через відмінні засоби відображення однієї й тієї самої реальності. Кожен і кожна мають право на свою думку й заслуговують на повагу.
- 4 Спілкуємося ввічливо.**
- 5 Говоримо по черзі, а не водночас.**
- 6 Почуваємося вільно:** у разі потреби можемо виходити з приміщення, не заважаючи іншим.
- 7 Висловлюємося стисло:** дбаючи про власну свободу, пам'ятаємо про свободу і право інших висловитись у комфортній атмосфері.
- 8 Говоримо від свого імені:** висловлюємо власний погляд, не узагальнюємо; посилаючись на джерела, вказуємо авторство.
- 9 Вимикаємо смартфони:** щоб не заважати іншим працювати, ставимо пристрій на віброрежим або вимикаємо його.
- 10 Намагаємося вживати фемінітиви,** тобто коли говоримо про жінок, вживаємо іменники жіночого роду, наприклад, тренерка, лікарка, пацієнтка.

Тренерські нотатки

Кожне правило варто обговорити та в ідеалі прийняти всією групою. Рекомендується ввести жест, що вказуватиме на порушення правил тренінгу, але варто обов'язково пояснити необхідність користування ним. За потреби на правила можна посилатися. Якщо виникають складнощі з дотриманням правил під час тренінгу, потрібно разом із групою вирішити, як працювати далі. Якщо тренінг триває не один день, можна на початку нового дня повторювати прийняті правила.

1.3.3 ЗНАЙОМСТВО

Тривалість: розраховується як кількість учасників/-ць, помножена на 1—2 хв.

Процедура знайомства є також обов'язковою частиною будь-яких тренінгів і спрямована на досягнення таких цілей:

- ▶ налаштувати конструктивну взаємодію всіх присутніх;
- ▶ запам'ятати імена присутніх;
- ▶ отримати інформацію про присутніх;
- ▶ зробити самопрезентацію.

Варіанти вправи «Знайомство»

- 1 **«Історія життя».** Учасниці та учасники по черзі називають своє ім'я та розповідають, коли вони зіткнулися з гендерною дискримінацією чи гендерними стереотипами.
- 2 **«Ім'я та риса, якою я питаюся».** Учасниці та учасники називають своє ім'я та рису характеру, якою кожен/кожна пишається.
- 3 **«Інтерв'ю».** Учасниці та учасники об'єднуються в пари, знайомляться між собою, а згодом представляють перед всією групою співрозмовницю чи співрозмовника.
- 4 **«Звана вечеря».** Кожна/кожен з учасниць/учасників називає своє ім'я, продовжує речення: *«Сьогодні на вечерю я запросила/запросив би...»* та пояснює свій вибір.
- 5 **«Перша літера імені».** Кожна/кожен з учасниць/учасників називає своє ім'я та додає характеристику, яка починається з тієї самої літери, що й ім'я.
- 6 **«Я через 10 років».** Кожна/кожен з учасниць/учасників називає своє ім'я та презентує свою діяльність, організацію, захоплення тощо через 10 років.

Тренерські нотатки

Знайомство починають ведучі, наголошуючи на необхідності використовувати для представлення певну кількість хвилин. У такий спосіб група матиме приклад та розумітиме, як треба говорити та скільки часу витратити. Знайомство має бути простим, коротким та таким, що полегшить запам'ятовування імен.

Варто наголосити, що форма знайомства має підходити аудиторії. Наприклад, незрячу аудиторію не просять щось малювати, а аудиторії з ментальними розладами, навпаки, можна запропонувати щось зобразити або наклеїти, щоб полегшити процедуру знайомства. Крім того, знайомство має налаштувати на тему тренінгу або хоча б на позитивний лад.

Важливо вже під час знайомства вибудувати місток до теми тренінгу.

1.3.4 ОЧІКУВАННЯ / ПОБОЮВАННЯ

Тривалість: від 15 хв.

Проведення вправи «Очікування / побоювання» є обов'язковим під час тренінгів і важливим, тому що дає змогу учасникам/-кам:

- ▶ визначитися зі своїми очікуваннями від тренінгу, страхами, пов'язаними з участю в тренінгу, та виразити їх словами;
- ▶ висловити будь-які почуття (причини), які заважають їм брати повноцінну участь у тренінгу;
- ▶ сприяти духу співучасті та солідарності, зменшувати потенційну ворожість і страхи.

Варіанти вправи «Очікування / побоювання»

- 1 «Закінчіть речення».** Учасниці та учасники закінчують речення: «Від цього тренінгу я очікую...».
- 2 «Два кольори».** Учасниці та учасники спочатку записують одне-два своїх очікування на стікерах одного кольору, одне-два побоювання — на стікерах іншого кольору, а потім оголошують групі та наклеюють на загальний фліпчарт.

- 3 «Мозковий штурм».** Присутні по черзі відповідають на запитання: «Чого я очікую від цього тренінгу?» Вони проговорюють свої сподівання та страхи, які фіксують на фліпчарті. Це робить хтось із ведучих, поки друга/другий працюють з групою. Після того, як всі висловилися, записи розглядаються та пояснюється, чому певні сподівання та страхи можуть не справдитися. Іноді учасниці чи учасники відмовляються проговорити власні очікування, мотивуючи це тим, що подібні очікування вже записані. Бажано, щоб вони все ж таки повідомили про свої очікування, але без тиску з боку ведучих. А ведучі роблять помітки на фліпчарті біля схожої ідеї.
- 4 «Зв'язок із темою».** Ведучі готують і розкладають на столі картки чи смужки паперу, на яких написані ключові слова до теми тренінгу. Учасниці та учасники підходять до столу, обирають одну картку чи смужку та пояснюють, чому вони обрали саме це слово і як воно може бути пов'язане з темою тренінгу.

Тренерські нотатки

Ведучі, готуючись до тренінгу, мають розраховувати час на вправу «Очікування / побоювання» за формулою: кількість присутніх помножити на 1 хвилину. У перший день ведучі зосереджують увагу на очікуваннях від усього тренінгу, у наступні дні — на очікуваннях від кожного дня. Фліпчарт з очікуваннями необхідно розмістити так, щоб всі його бачили, і не знімати до кінця тренінгу. Потрібно підкреслити, що варто наприкінці тренінгу повернутися до очікувань, щоб з'ясувати, чи вони справдилися.

1.3.5 ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

Зворотний зв'язок є важливим для учасників/-ць тренінгу. Він допомагає систематизувати отримані знання й навички, проаналізувати важливість різних частин тренінгу для конкретної особистості. Також зворотний зв'язок дає інформацію тренерській команді, щодо досягнення чи недосягнення цілей тренінгу, сприйняття чи несприйняття інформації, особливостей сприйняття інформації тощо.

Варіанти вправи «Зворотний зв'язок»

- 1 «Мікрофон».** Присутні нібито в мікрофон відповідають на запитання: *«Що я буду використовувати після тренінгу?»*.
- 2 «Незакінчене речення».** Присутні закінчують речення: *«Для мене сьогодні важливим було...», «Для мене сьогодні не вистачало...», «Мені хотілося б надалі...»*.
- 3 «Валіза».** Учасниці та учасники отримують різнокольорові стікери та коротко записують на них, що корисне й цікаве вони візьмуть з собою після тренінгу. Відтак підходять до фліпчарту, на якому намальована валіза, читають написане та приклеюють стікери на валізу.
- 4 «Капуста».** Цю вправу готують заздалегідь. На аркушах А4 записуються запитання, пов'язані з темою тренінгу. Із цих аркушів формується «капуста» і перекидається по колу з рук у руки, доки хтось із ведучих не скаже: *«Стоп!»*. Та людина, у руках якої в цей момент буде «капуста», розгортає верхній листок і дає відповідь на запитання. Далі ті, хто щойно відповіли, говорять *«Стоп!»*. І так далі, поки не закінчатся аркуші з питаннями. Бажано, щоб всі мали змогу відповісти на запитання.
- 5 Малюнок на тему «Найбільше запам'яталося чи сподобалося...».** Присутнім пропонують пригадати події навчального дня, відобразити їх у вигляді малюнка та прокоментувати результати своєї роботи.
- 6 «Гра у м'яч».** Присутні розповідають про одну річ, якої вони навчилися під час тренінгу, передаючи м'яча іншій людині.

Тренерські нотатки

На етапі зворотного зв'язку рекомендовано звернути загальну увагу на фліпчарту з очікуваннями та запропонувати прокоментувати, що з очікувань та побажань справдилось, а що — ні.

1.3.6 ОЦІНКА ПРОГРЕСУ

Щоб оцінити, як змінився рівень знань учасників/-ць тренінгу, важливо розробити тест, який вони зможуть пройти перед початком тренінгу та після його завершення. Запитання тесту мають відображати основні моменти, які висвітлені на тренінгу.

Тести можна створити у гугл-формах або на інтерактивних платформах на кшталт Kahoot!. Нижче подаємо приклад тесту, який можна використовувати на тренінгу з батьківства без гендерних стереотипів. Правильні відповіді виділяємо напівжирним накресленням.

Запитання й варіанти відповідей до тесту

Що таке батьківство без гендерних стереотипів?

- А** Виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність
- Б** Виховання, що заохочує трансформацію гендерної ідентичності дітей
- В** Умінням підтримувати та стабілізувати дітей в емоційно складних ситуаціях і стресі.

Що передбачає гендерна компетентність фахівців/-чинь?

- А** Знання основ державної гендерної політики.
- Б** Уміння налагоджувати контакт з жінками й чоловіками.
- В** Здатність успішно провадити професійну діяльність, яка сприяє гендерній рівності.

Як ви гадаєте, в чому різниця між статтю та гендером?

- А** Стать стосується і чоловіків, і жінок, а гендер — тільки жінок.
- Б** Стать — це біологічний конструкт, а гендер — соціальний.
- В** Гендер — це новіший і більш розповсюджений термін на позначення статі.
- Г** Це синонімічні поняття.

Як ви думаєте, що таке гендерні стереотипи?

- А** Це переконання щодо того, що жінки слабші за чоловіків і гірше виконують роботу та соціальні функції.
- Б** Це традиційні уявлення про гендерні ролі та обмеження щодо виховання та норм поведінки людей залежно від їхньої статі.
- В** Це шкідливі гендерні норми щодо жінок і чоловіків, які впливають на суспільство.

На вашу думку, що таке гендернотрансформаційне батьківство?

- А** Це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію і подолання гендерних стереотипів.
- Б** Це підхід до виховання, який попереджає гендерно зумовлене насильство в родинях.
- В** Це підхід до виховання, що заохочує дітей краще вчитися в школі та мати різноманітні гендерно нейтральні хобі.

Як ви думаєте, що таке батьківські партнерства?

- А** Це батьківські групи, що модеруються фахівцями та фахівчинями.
- Б** Це союзи та спілки татів, що мають на меті промотувати їхню більшу залученість у виховання дітей.
- В** Це домовленості батьків щодо того, як виховувати дитину, цінностей, стилю виховання.

Як ви гадаєте, що таке гендерна соціалізація дітей?

- А** Це процес вивчення поняття гендеру, гендерної рівності, гендерно зумовленого насильства та інших споріднених понять.
- Б** Це процес заохочення спілкування та спільних ігор дітей різних статей.
- В** Це процес засвоєння норм щодо того, якими повинні бути чоловіки та жінки, чим мають займатися, які їхні соціальні ролі та можливості в житті.

Як ви думаєте, з якого віку починається гендерна соціалізація дитини?

- А** З народження.
- Б** З моменту, коли дитина починає говорити.
- В** З моменту, коли дитина починає взаємодіяти з іншими дітьми.
- Г** Приблизно з 3 років.
- Д** З 6 років або від моменту вступу до школи.

На вашу думку, якими є основні шляхи гендерної соціалізації дітей?

- А** Навчання, поради, спілкування з батьками та однолітками.
- Б** Навчання, моделювання, поведінка, домашні практики.
- В** Рольові моделі, дитячий садок, школа.
- Г** Поведінка людей навколо, спілкування з батьками.

1.3.7 РУХАНКИ

Тривалість: 3—10 хв.

Рухові вправи є обов'язковою частиною будь-якого тренінгу, адже вони активізують психофізіологічні процеси організму, підвищують увагу, сприяють створенню невимушеної довірливої атмосфери. Руханки допомагають, коли група стомлена або малоактивна. Бажано, щоб руханки виконували всі учасники/-ці.

Варіанти вправ-руханок:

- 1 «Атоми й молекули».** Ведуча/ведучий: *«Уявімо, що всі ми атоми. Атоми постійно рухаються й об'єднуються в молекули. Число атомів у молекулі може бути різне. Воно визначається тим, яке число я назву. Ми всі зараз почнемо швидко рухатися, і я буду називати цифри, наприклад, три. І тоді атоми повинні об'єднатися в молекули по три атоми в кожну».*

Вправа дає змогу ведучим наприкінці назвати таку цифру, яка необхідна для об'єднання в потрібну кількість груп для подальшої роботи.

- 2 «Поміняйтеся місцями».** Ведучі називають певні характеристики (наприклад, зазначені нижче), а присутні, яким вони близькі, встають і міняються місцями одне з одним:
 - ▶ хто приїхали на автобусі;
 - ▶ у кого світле волосся;
 - ▶ хто в штанах;
 - ▶ хто вирощує квіти;
 - ▶ хто любить борщ;
 - ▶ хто мріє про відпустку;
 - ▶ хто має кішку тощо.

Вправа дає можливість ведучим перемішати склад учасниць та учасників для подальшого об'єднання їх у групи.

- 3 «Світлофор».** Учасниці та учасники рухаються, а ведучі швидко називають кольори світлофора. Якщо каже: *«Червоний!»* — присутні мають швидко присісти, якщо *«Зелений!»* — біжать на місці, якщо вони чують *«Жовтий!»*, то мають зупинитися і плескати в долоні.
- 4 «День народження».** Присутні без слів мають вишикуватися за датою народження (день і місяць). Відтак ведучі перевіряють правильність виконання.

Тренерські нотатки

Основне завдання ведучих під час руханок — надати учасницям та учасникам чітку інструкцію та стежити за дотриманням умов безпеки під час виконання вправ. Корисно кожний черговий блок тренінгу починати й завершувати руховими вправами. Краще після руханки влаштувати групову дискусію або іншу вправу.

2.1. ГЕНДЕР І СТАТЬ

Мета тренінгового блоку: формувати в учасників і учасниць тренінгу розуміння соціально-культурного впливу на життя жінок і чоловіків через усвідомлення понять «стать», «гендер», «гендерні ролі» тощо.

Презентація «Гендер у сучасному світі»

Тривалість: 10—15 хв.

Інформація для презентації

Важливо розуміти різницю між поняттями «стать» і «гендер»

Стать — це біологічні чи фізіологічні характеристики людини, як-от репродуктивні органи, набір хромосом тощо (жіноча стать, чоловіча стать, інтерсекс-особи).

Інтерсекс-особа — це людина, яка народилася зі статевими ознаками (статеві органи, статеві залози, хромосоми), які не відповідають типовим бінарним уявленням про чоловічі чи жіночі тіла. Це є варіантом біологічної норми.

Гендер — очікування суспільства щодо того, що означає бути жінкою і чоловіком (фемінність і маскуліність). Тобто це зовнішній вигляд, ролі, поведінка, діяльність, які певне суспільство вважає прийнятними для жінок і чоловіків.

Гендерна роль — це вид соціальної ролі; набір норм, очікуваної поведінки, діяльності, характерних рис, що приписуються як притаманні чоловікам і жінкам. Наприклад, чоловічими часто вважаються ролі годувальника сім'ї, лідера, керівника, директора, а жіночими — берегині домашнього вогнища, доглядальниці, медсестри.

Розповсюдженість стереотипних поглядів має різноманітні наслідки. Одним із них є недостатня представленість жінок на позиціях, що передбачають прийняття рішень. Наприклад, у Верховній Раді України лише 21% жінок¹, тоді як частка жінок серед населення України до повномасштабного вторгнення складала 54%².

Також маємо низьку включеність чоловіків у процес виховання дітей. За приблизними підрахунками громадських організацій в Україні, орієнтовно 25 тис. татів, або ж 3—4% усіх татів, скористалися відпустками по догляду за дитиною³.

¹ Дані з офіційного вебпорталу Верховної ради України: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_deputat_list.

² За даними Державної служби статистики України: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%20_2021.pdf.

³ За даними матеріалу «Стан виконання норм національного трудового законодавства в частині забезпечення гендерної рівності у сфері праці»: <https://bureau.in.ua/images/docs/State.pdf>.

Наслідком також є високий рівень насильства за ознакою статі (гендерно зумовлене насильство). В Україні 67% жінок віком від 15 років зазнавали фізичного, психологічного чи сексуального насильства⁴.

Стереотипи про маскуліність також впливають на те, що чоловіки практикують ризиковані форми поведінки та рідше звертаються по медичну допомогу. Це, зокрема, впливає на їхню середню очікувану тривалість життя, яка на 10 років менша ніж жіноча.

Свідомо чи несвідомо батьки можуть підтримувати й передавати гендерні стереотипи, навіть якщо вони шкодять їхнім дітям і їм самим.

Ідеться не лише про те, що дівчатам і хлопцям пропонують гратися різними іграшками, носити різний одяг і поводитися відповідно. Характерними атрибутами дівчат вважають ляльок, довге волосся, одяг пастельних відтінків, слухняність. Тоді як для хлопців це — роботи та машинки, коротка зачіска, темні чи яскраві кольори, активність. Проблема серйозніша. Дітям нав'язують, що такі вибори — єдино можливі для хлопців і дівчат. Тобто вони мають не обирати самостійно, а відповідати очікуванням інших. Так і формуються й укорінюються гендерні стереотипи.

Фахівці та фахівчині, обізнані в гендерних питаннях, зможуть надавати консультації щодо виховання дітей без гендерних стереотипів ще на етапі вагітності пари й надалі взаємодіяти з дітьми і їхніми родинами.

Запитання до обговорення з аудиторією:

- ▶ Чому людям так важливо знати стать своєї дитини ще до народження?
- ▶ Як ви вважаєте, які гендерні ролі є стереотипним прикладом для дитини?

Тренерські нотатки

Під час обговорення запитань тренерам і тренеркам не рекомендовано висловлювати власний погляд. Але важливо наголосити, що глибше всі поняття будуть опрацьовані під час виконання групових вправ.

⁴ За даними дослідження ОБСЄ: https://www.osce.org/files/f/documents/1/3/440312_0.pdf.

ВПРАВА «ГЕНДЕР ЧИ СТАТЬ?»

Тривалість: 20 хв.

Мета: усвідомити різницю між поняттями «гендер» і «стать».

Необхідні матеріали: аркуші паперу зеленого кольору з надрукованими твердженнями.

Опис

Необхідно заздалегідь зробити написи на зеленому папері. Потім звернути його у вигляді качана капусти. Присутні стають у коло, беруть цей «качан» і по черзі знімають листки, на яких написані твердження. Зачитують їх і відповідають, це твердження характеризує стать чи гендер. Відтак передають «качан» далі.

Варіанти тверджень на листках

- ▶ Чоловік не може завагітніти.
- ▶ Міняти підгузки — це не чоловіча справа.
- ▶ Рожевий колір більше підходить дівчатам, а блакитний — хлопцям.
- ▶ Жінки заробляють менше, ніж чоловіки.
- ▶ Чоловіки не плачуть.
- ▶ Жінка не повинна освідчуватись чоловікові.
- ▶ У більшості жінок тембр голосу вищий, ніж у чоловіків.
- ▶ Доглядати за домом — жіноча справа.
- ▶ Більшість чоловіків фізично сильніша.
- ▶ Чоловіки — годувальники родини.

Правильні відповіді

Про стать:

- ▶ Чоловік не може завагітніти.
- ▶ У більшості жінок тембр голосу вищий, ніж у чоловіків.
- ▶ Більшість чоловіків фізично сильніші.

Про гендер:

- ▶ Міняти підгузки — це не чоловіча справа.
- ▶ Рожевий колір більше підходить дівчатам, а блакитний — хлопцям.
- ▶ Жінки заробляють менше, ніж чоловіки.
- ▶ Чоловіки не плачуть.
- ▶ Жінка не повинна освідчуватись чоловікові.
- ▶ Доглядати за домом — жіноча справа.
- ▶ Чоловіки — годувальники родини.

Тренерські нотатки

Вправу можна виконувати, щоб спонукати групу до рухової активності, для знайомства, зняття напруги та втоми під час тренінгу. Кількість аркушів із твердженнями залежить від кількості учасниць і учасників тренінгу.

ВПРАВА «БЛИЗНЮКИ»

Тривалість: 30 хв.

Мета: продемонструвати відсутність прямого зв'язку між статтю й особистими якостями людини та гендерними ролями.

Необхідні матеріали: 2 фліпчарти, 2 аркуші, маркери, 2 однакові зображення немовлят у конвертиках, рожевий бант, блакитний бант.

Опис

Ведучі кріплять на фліпчарти зображення немовлят. Одному немовляті вішають рожевий бант на конвертик, іншому — блакитний. У формі казки ведучі надають інформацію:

«У королівстві — велике свято! Народилися близнюки — хлопчик і дівчинка. Король і королева вирішили відсвяткувати цей день і запросили всіх охочих. А феї-хрещені подарували малюкам найкоштовніші подарунки: усе, що сьогодні дітям побажають, неодмінно збудеться».

Аудиторії пропонують відчувати себе в ролі тих, хто буде загадувати бажання для дітей. Спочатку потрібно побажати чогось дівчинці, а ведучі записують ці побажання під зображенням немовляти з рожевим бантом. Потім додають побажання для хлопчика під малюнком немовляти з блакитним бантом.

Далі ведучі розповідають:

«У королівстві всі продовжують святкування. Аж раптом доглядальниця помітила, що переплутала малюків і причепила рожевого бантика хлопчику, а блакитного — дівчинці».

Ведучі змінюють банти місцями. І запитують аудиторію, що робити з побажаннями.

У ході спілкування доходимо висновку, що побажання підходять як для дівчини, так і для хлопця, й абсолютно не залежать від статі.

Тренерські нотатки

Важливо підкреслити відсутність прямого зв'язку між біологічною статтю та соціальними ролями, які людина може виконувати під впливом соціально-культурних очікувань.

ВПРАВА «ЧИМ МИ РІЗНИМОСЯ»

Тривалість: 15 хв.

Мета: обговорити з учасниками різницю між поняттям «стать» і «гендер».

Необхідні матеріали: аркуші для фліпчарту, маркери.

Опис

На першому етапі виконання вправи тренер/-ка пропонує учасникам/-цям поговорити про чоловіків і жінок. Аркуш для фліпчарту розділений на дві половини: в одній слід робити опис жінок, в іншій — чоловіків.

Тренер/-ка звертається до учасників/-ць із запитанням: які слова-асоціації, характеристики ви можете назвати щодо дівчат/жінок?

Тренер/-ка фіксує всі відповіді на аркуші фліпчарту. Коли вся колонка заповнена, з тим самим запитанням звертається до групи, щоб обговорити, які слова-асоціації, характеристики можна зафіксувати щодо чоловіків.

Після такого мозкового штурму тренер/-ка проводить обговорення запропонованих характеристик таким способом, щоб визначити, чи характеристики жінок бувають притаманні й чоловікам і навпаки.

Наприклад, до жінок записана характеристика «красиві», тож тренер/-ка запитує, чи бувають красивими чоловіки. Після стверджувальних відповідей учасників/-ць потрібно провести стрілку від цього слова до частини аркуша, де описані характеристики чоловіків.

Коли під час обговорення учасники/-ці дійдуть до слів «народжує дітей», тренер/-ка зазначає, що це є реальною та фізіологічною відмінністю між жінкою і чоловіком.

На другому етапі виконання вправи необхідно ще раз звернути увагу учасників і учасниць на те, що охоплюють поняття «гендер» і «стать» та чим відрізняються.

Тренерські нотатки

Необхідно підвести учасників/-ць до того, щоб серед відповідей були такі: жінка народжує дітей, а чоловік може запліднити жінку для продовження роду. Це є фізіологічною відмінністю жінок і чоловіків.

Наприкінці обговорення потрібно зробити висновок, що як жінки, так і чоловіки бувають мужніми та ніжними, сильними та слабкими тощо. Але чоловік не може народити дитину й годувати її грудьми, а жодна жінка не може запліднити жінку для продовження роду.

Отже, чоловіки та жінки різняться за біологічними чи фізіологічними характеристиками (репродуктивні органи, набір хромосом, здатність народжувати чи запліднювати), а соціокультурні характеристики можуть бути притаманні як жінкам, так і чоловікам (зовнішній вигляд, ролі, поведінка, якості характеру, діяльність). Наявні гендерні стереотипи є результатом уявлень про «справжню жінку» чи «справжнього чоловіка» у соціумі в той чи інший проміжок часу, у ту чи іншу епоху.

Відеоматеріали до розділу:

- ▶ Чим відрізняється стать від гендеру?⁵

- ▶ Стать і гендер⁶

⁵ Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=2uvAQwWhfA>.

⁶ Відео: https://www.youtube.com/watch?v=_I3MPdji1I.

2.2. СТЕРЕОТИПИ Й УПЕРЕДЖЕННЯ

Мета тренінгового блоку: надати інформацію про існування сталих стереотипних уявлень у житті дитини, зокрема гендерних; показати хибність таких уявлень, які значно зменшують можливості гармонійного розвитку як хлопців, так і дівчат.

Презентація «Стереотипи й упередження»

Тривалість: 10 хв.

Інформація для презентації

Стереотипи є складником масової культури. Вони можуть формуватися на основі віку, статі, раси, релігії, професії, національності тощо.

Існують також стереотипи географічні («життя в невеликих містах безпечніше, ніж у мегаполісах»), речові («німецькі машини — найякісніші») тощо.

Стереотипи здебільшого мають нейтральний характер, проте під час їхнього перенесення від конкретної людини на групу людей (соціальну, етнічну, релігійну, расову) часто набувають негативного відтінку. Саме на стереотипах базуються такі явища, як расизм, сексизм та ін.

Стереотип — це стійке уявлення про риси, властиві певним соціальним групам, яке переноситься на всіх її представників/-ць.

Гендерна система функціонує на основі низки стереотипів — стандартних моделей поведінки, які напрацьовані в суспільстві й базуються на відповідному тлумаченні понять «чоловіче» й «жіноче».

Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації, яка відбувається з перших днів народження. На це впливають сімейне виховання, освіта, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність.

Розуміння відмінностей між статями формується приблизно з дворічного віку.

Гендерні стереотипи — традиційні уявлення про гендерні ролі та обмеження щодо виховання та норм поведінки людей залежно від їхньої статі. Наприклад, люди можуть говорити, що лише хлопці повинні грати у футбол, а дівчата мають поводитись як принцеси. Або хлопці повинні гратися лише з машинками й літаками, а дівчата — тільки з ляльками. Або рожевий колір — для дівчат, а синій — для хлопців. Чи що є професії, що підходять лише для чоловіків чи лише для жінок.

Упередження — це ірраціональне негнучке ставлення до цілої категорії людей. Можливі й позитивні упередження, але зазвичай упередженням є негативні почуття — антипатія, ворожнеча або навіть страх.

Батьки можуть ненавмисно передавати гендерні упередження, сприяючи формуванню стереотипів щодо поведінки дівчат і хлопців. Наприклад, дівчат навчають бути делікатними та пасивними, що може обмежувати їхню активність і незалежність. З іншого боку, хлопців можуть навчати приховувати свої емоції й проявляти лише силу та незалежність, що заважає розвитку їхнього емоційного інтелекту.

Долати гендерні стереотипи та упередження важливо з раннього віку, адже вони формуються саме в дитинстві: починаючи з вибору кольорів дитячого одягу, закінчуючи іграми, книжками та відповідним контентом, розділеним за статтю дитини (про техніку чи автомобілі — для хлопців; про принцес, моду чи материнство — для дівчат).

ВПРАВА «МАЛЮЄМО...»

Тривалість: 25 хв.

Мета: ознайомити учасників/-ць з поняттям гендерних стереотипів; продемонструвати на конкретних прикладах, як формуються стереотипні погляди, твердження в суспільстві.

Необхідні матеріали: набір паперу формату А4, різноколірні олівці.

Опис

Присутнім пропонують обрати з переліку одне зі слів і спробувати проілюструвати його малюнком, але не підписувати його. Це такі слова: українець, українка, селянин, селянка, дідусь, бабуся.

Відтак слід показати малюнок сусіду/сусідці справа. Вони мають спробувати впізнати проілюстроване слово й пояснити свою думку.

Запитання для обговорення в загальному колі:

- ▶ Чи відгадали ви слова, проілюстровані вашими колегами? Чому?
- ▶ Які з ваших уявлень збіглися?
- ▶ Які з них можна назвати стереотипами? Чому?

Тренерські нотатки

У своїй крайній формі стереотип ґрунтується на переконанні, що всі члени певної групи однакові й нічим не відрізняються одне від одного; що всім їм притаманні схожі якості.

Стереотипи та пов'язані з ними упередження насамперед спрощують реальність і зводять людську різноманітність до однієї спільної групової риси чи характеристики: «вони всі такі...». Наприклад, «чиновники беруть хабарі», «відмінниці — зануди», «начальники — тирани», «грузини — емоційні», «чоловіки — мовчазні», «жінки — пліткарки» тощо.

Стереотипи можуть виникати через брак інформації, під впливом певної ситуації, особистого досвіду й уявлень, прийнятих у громаді чи суспільстві. Деякі зі стереотипів передаються з покоління в покоління, їх приймають на віру й не перевіряють.

ВПРАВА «ОРЕНДА КВАРТИРИ»

Тривалість: 25 хв.

Мета: формувати критичне мислення, не толерувати гендерні стереотипи.

Необхідні матеріали: роздаткові матеріали із завданням, 1 фліпчарт.

Опис

Присутні об'єднуються в пари, яким роздають аркуші із завданням:

«Ваша сім'я одержала у спадок квартиру й вирішила здати її в оренду. Ви розмістили оголошення, і через деякий час до вас звернулися кілька людей.

Це були:

- ▶ сім'я з однією дитиною та двома котами;
- ▶ троє студенток;
- ▶ соло-тато з дитиною;
- ▶ азербайджанська сім'я, яка має четверо дітей;

- ▶ сім'я внутрішньо переміщених осіб (ВПО) з Куп'янська;
- ▶ соло-мама з дитиною;
- ▶ сім'я з двох осіб віком близько 30 років з вівчаркою;
- ▶ сім'я з трьох осіб, де тато й мама — особи з інвалідністю через проблеми з зором, та дитина;
- ▶ троє молодих чоловіків, які приїхали на заробітки з іншого міста.

З ким ви укладете договір на оренду житла? Чому?».

Пари мають обрати одну з пропозицій (5 хв). Далі вони об'єднуються в четвірки й після обговорення своїх пропозицій залишають тільки одну (5 хв). Четвірки об'єднуються у вісімки й домовляються про вибір однієї пропозиції (5 хв). Вісімки називають свій варіант і аргументують його. Ведучі записують на фліпчарті рішення груп і пропонують обговорити, чому присутні не вибрали інші пропозиції (10 хв).

Тренерські нотатки

Важливо підтримувати атмосферу толерантності до кожної з перелічених категорій населення під час обговорення, звертати увагу присутніх, що мета цієї вправи — подолати стереотипність поглядів у суспільстві щодо чоловічої та жіночої статі.

Вправа «Ціна гендерних стереотипів»

Тривалість: 55 хв.

Мета: стимулювати в учасників/-ць критичне мислення щодо гендерних стереотипів.

Необхідні матеріали: 2 фліпчарти, 2 аркуші паперу з таблицями «Переваги / Недоліки».

Опис вправи

Присутні об'єднуються у дві групи. Перша отримує завдання проаналізувати стереотипи «найкращі хірурги — чоловіки» і «чоловік — годувальник», їхні переваги й недоліки для чоловіків у контексті уявлень про гендерні ролі та записати висновки в таблицю на фліпчарті. Завдання другої групи — проаналізувати стереотипи «найкраща медсестра — це жінка, оскільки вона від природи турботлива» і «жінка — берегиня домашнього вогнища», їхні переваги й недоліки для жінок у контексті уявлень про гендерні ролі та записати висновки в таблицю на фліпчарті.

Групи презентують свої напрацювання.

▶ Переваги	▶ Недоліки
-------------------	-------------------

Тренерські нотатки

Вправа дає змогу побачити невизначеність «чоловічих» і «жіночих» переваг, високу ціну гендерних міфів для життя та здоров'я жінок і чоловіків, їхню соціальну й особистісну нестійкість. Неусвідомлене дотримання традиційних гендерних стереотипів обмежує самореалізацію та життєвий простір індивіда, спотворює якість реального життя й навіть скорочує його тривалість.

ВІДЕОМАТЕРІАЛИ ДО РОЗДІЛУ:

- ▶ Гендерні стереотипи.
Гендерні ролі ⁷

- ▶ Що таке гендерні
стереотипи ⁸

- ▶ Look Beyond/Дивись ширше.
Кампанія проти стереотипів⁹

- ▶ Дивись ширше
Look Beyond¹⁰

- ▶ Дивись ширше
Look Beyond.
Соціальна реклама про
гендерні стереотипи¹¹

⁷ Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=Ljno7pZmMo0>.

⁸ Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=EitJ5X5Sdul>.

⁹ Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=U1r1S16-vqE>.

¹⁰ Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=mGfxctacrAl&list=PLV4zy1apmlUbBldjEHmv5kOrndq3Utajp&index=3>.

¹¹ Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=hrq1ZLahvv4&list=PLV4zy1apmlUbBldjEHmv5kOrndq3Utajp&index=4>.

2.3. ГЕНДЕРНА СОЦІАЛІЗАЦІЯ

Мета тренінгового блоку: сформувати уявлення про гендерну соціалізацію та основних її агентів.

Презентація «Гендерна соціалізація»

Тривалість: 20 хв.

Інформація для презентації

Гендерна соціалізація — це процес засвоєння людиною суспільно та культурно визначених норм щодо того, якими повинні бути хлопці й дівчата, чоловіки та жінки; чим повинні займатися, які їхні соціальні ролі й можливості в житті.

Діти засвоюють суспільні норми протягом усього життя, пізнаючи власну цінність у суспільстві, де вони зростають. Поступово такі норми починають сприйматися як власні — відбувається процес соціалізації. А коли діти вивчають та засвоюють правила, норми й суспільні переконання щодо того, якими повинні бути хлопці й дівчата (ролі, вигляд, поведінка, думки й відчуття), ідеться про гендерну соціалізацію. Водночас діти дізнаються про наслідки такої відповідності чи невідповідності суспільним гендерним нормам і можливі покарання за їх порушення, наприклад, соціальна ізоляція.

У більшості країн світу дівчата й хлопці одягнені по-різному, мають різні статуси та ролі, іграшки й відчувають різне ставлення дорослих. І саме батьківські практики, а не біологічна стать дитини, є основною причиною різних успіхів у тій чи тій сфері.

На перший погляд здається, немає проблеми в тому, щоби давати дітям шаблон розуміння себе у світі, своїх правил поведінки та взаємодії з людьми. Навпаки — це мало б спрощувати соціалізацію та усвідомлення своєї ролі в суспільстві.

Але проблема полягає не лише в тому, що від дівчат і хлопців очікують, щоб вони гралися різними іграшками, по-різному одягалися й відповідно поводитися: для дівчат здебільшого — ляльки, одяг пастельних відтінків, довге волосся, слухняність; а для хлопців — роботи й машинки, темні або яскраві кольори, коротка зачіска, активність. Питання значно глибше. Дітей навчають вірити, начебто це єдиний спосіб існування для хлопців і дівчат. Мовляв, вони мають бути такими, як від них очікують, а іншого вибору немає. Саме в такий спосіб формуються та укорінюються гендерні стереотипи.

До 5 років

У віці від 1 до 2 років діти починають усвідомлювати фізичні відмінності між хлопцями та дівчатами.

Діти віком від 3 до 5 років активно розвивають соціальні навички, необхідні для гри та взаємодії з іншими дітьми. Вони вчаться співпрацювати з більшою кількістю однолітків, хоча часто хлопці віддають перевагу грі з хлопцями, а дівчата — з дівчатами, неохоче долучаючись до змішаних груп. Діти дошкільного віку — це маленькі дослідники. Вони люблять пробувати нове, перевіряти свої фізичні, поведінкові та емоційні межі. Для цього їм потрібне безпечне середовище, де вони зможуть вільно досліджувати та розвиватися.

У цей період також може активно проявлятися бажання догодити батькам — так звана стадія хорошого хлопця або хорошої дівчини. Діти тоді найбільш чутливі до засвоєння гендерних стереотипів. Вони не аналізують, часто не піддають сумнівам слова та вчинки дорослих, саме тому на цій стадії можуть формуватися стійкі гендерні стереотипи.

Від 6 до 10 років

У цей період життя дитини родичі (батьки, бабусі, дідусі та інші опікуни/-ки) все ще відіграють важливу, але не вирішальну роль у гендерній соціалізації. Школа та однолітки стають значущими та мають потенціал впливати на слова чи рішення батьків, піддаючи сумніву їхній авторитет, кидаючи виклик гендерним нормам і очікуванням. Група оточення може допомогти дитині вийти зі стереотипної гендерної ролі або ж навпаки — посилювати гендерну нерівність.

Саме дитинство також може виявитися складним випробуванням. Намагаючись відповідати очікуванням типових гендерних ролей та уникаючи тиску однолітків або сім'ї, деякі дівчата здатні відмовлятися від омріяної чи цікавої для них діяльності, адже вона «не пасує» їхній статі. Так само й хлопці, намагаючись вписатися в типові гендерні ролі, можуть притлумлювати власні емоції, щоб здаватися крутими та «справжніми чоловіками». Загалом у цей віковий період хлопці сильніше ідентифікують себе з чоловічим началом, ніж дівчата — з жіночим.

Від 11 до 18 років

Підлітковий вік охоплює період від дитинства до юності, коли у всіх сферах розвитку людини відбуваються швидкі зміни. Це перехідний етап від дитинства до дорослого життя. Підлітки зазнають багато змін: фізичний, когнітивний, сексуальний, соціально-емоційний розвиток; активний розвиток мозку.

Відбуваються критичні біологічні зміни, зокрема:

- ▶ початок менструації у дівчат;
- ▶ зміна голосу (пуберфонія) у хлопців;
- ▶ розвиток вторинних статевих ознак.

Діти сприймають величезну кількість інформації, яка може транслювати гендерні стереотипи: через дитячі книги, мультфільми тощо. Тому дуже важливо, щоб батьки обирали медіаресурси, які сприятимуть позитивній гендерній соціалізації з наймолодшого віку. Іграшки й книжки мають допомагати розвивати фантазію, транслювати людське різноманіття та нестереотипні ролі жінок і чоловіків.

Наприклад, якщо в усіх прочитаних казках принц рятуватиме принцесу, то це підсвідомо сприйматиметься дитиною як модель: дівчата — слабкі й потребують захисту, а хлопці — сильні, сміливі й готові розв'язувати всі проблеми. Діти можуть несвідомо запам'ятовувати моделі поведінки в наймолодшому віці, адже ще не здатні критично мислити, а потім відтворювати ці моделі у старшому віці. Так формуються несвідомі гендерні упередження, які надалі ще більше посилюються суспільством.

Процес соціалізації, зокрема гендерної, є результатом постійної взаємодії дитини з соціумом, і це передусім сприйняття моделей поведінки, які в сім'ї демонструють батьки чи опікуни/-ки.

ВПРАВА «ДИВИМОСЯ НА СВІТ ЧЕРЕЗ ГЕНДЕРНІ ОКУЛЯРИ»

Тривалість: 30 хв.

Мета: з'ясувати, які саме чинники могли вплинути на дитину в дошкільному віці щодо її гендерної соціалізації.

Необхідні матеріали: 4 дитячі малюнки.

Малюнки, які отримують присутні, певним чином відображають особливості гендерної соціалізації дитини. Наприклад, на малюнку зображена маленька дитина, яку везе на візочку жінка, а вдалині — автівка, за кермом якої сидить чоловік. Такий малюнок відобразатиме стереотипний розподіл обов'язків у сім'ї. На іншому малюнку — дитина, яка грається в пісочниці, а поруч на лавці сидить жінка з цигаркою в руці. Тут ми бачимо наявність шкідливих звичок у сім'ї. На третьому малюнку зображено чоловіка у фартуху, який куховарить. Це показує залученість чоловіка до ведення домашнього господарства. На четвертому малюнку — чоловік, який купає малюка, що свідчить про залученість до догляду за дитиною. Малюнки вказують на те, що вплив дорослих (батьків чи опікунів/-ок) на цій стадії розвитку є вирішальним. І це дає розуміння впливу моделей поведінки батьків чи опікунів/-ок на гендерну соціалізацію дітей.

Подібні малюнки можна використати на тренінгах. Вони дуже яскраво ілюструють, як відбувається процес гендерної соціалізації дитини.

Опис

Учасниці та учасники об'єднуються в чотири групи. Кожній видають дитячі малюнки, де зображені різні ролі жінок та чоловіків. Групи мають проаналізувати малюнки й виявити, які чинники впливають на гендерну соціалізацію дитини. Результати презентують на загал.

Тренерські нотатки

Під час презентації висновків груп щодо зображень на дитячих малюнках звернути увагу, які гендерні стереотипи були визначені, а які — не помічені. Відповісти на запитання: чому в дитини міг сформуватися такий стереотип, хто буви його носієм, що можна зробити, щоб такі стереотипи подолати й не підтримувати?

ВПРАВА «АНАЛІЗУЄМО ДИТЯЧУ ЛІТЕРАТУРУ»

Тривалість: 30 хв.

Мета: висвітлити вплив дитячих казок на вибір моделей поведінки та формування гендерних стереотипів у дітей.

Необхідні матеріали: тексти творів — «Попелюшка», «Івасик-Телесик», «Котигорошко», «Спляча красуня»; 4 фліпчарти, маркери.

Опис

Присутні об'єднуються в чотири групи. Кожна отримує скорочений текст літературного твору й має проаналізувати його під кутом гендерних стереотипів у поведінці героїв і героїнь. Основні думки слід занотувати на фліпчарті. Відтак групи презентують свої висновки та пропозиції, як можна прокоментувати сюжет твору, аби запобігти гендерним стереотипам.

Групи мають відповісти на такі запитання:

- ▶ У яких ролях виступають дівчата і хлопці, чоловіки й жінки?
- ▶ Які моделі поведінки закріплює твір?
- ▶ Чи сприяє твір гендерній рівності?
- ▶ Як можна нейтралізувати вплив стереотипів на дитину?

Тренерські нотатки

Важливо підкреслити, що під час занять батьки чи опікуни/-ки часто використовують літературні твори, які насичені гендерними стереотипами. Під час читання, наприклад, казки «Попелюшка» відбувається закріплення у свідомості дітей пасивної жіночої ролі. Попелюшка була дуже доброю і працьовитою дівчиною. Вона виконувала багато роботи, але це ніяк не покращувало її життя. Тільки поява принца призвела до того, що дівчина вирвалася від злої матері й сестер. Тож дівчата вбирають ідею, що власними силами досягти змін у житті неможливо, головне — дочекатися принца. Вихователькам/-лям, батькам чи опікунам/-кам важливо доносити до дітей необхідність активної позиції та власних досягнень у житті і для дівчат, і для хлопців, так само як і вміння готувати їжу, підтримувати порядок, бути охайними й акуратними.

У казках «Івасик-Телесик» та «Котигорошко» чітко простежується думка про піднесення маскулінності героїв. Вони мужні, сильні, самі перемагають зло, їм фактично ніхто не допомагає, нікого немає поруч. Звісно, що хлопцям це дуже подобається, а дівчата не мають активної ролі в цих казках, і так діти привчаються до того, що активними й непереможними можуть бути тільки хлопці.

ВПРАВА «ОБИРАЄМО ІГРАШКИ ДЛЯ ДИТИНИ»

Тривалість: 50 хв.

Мета: показати, що діти мають гратися різними іграшками незалежно від статі, що іграшки розвивають у дітей різні якості й навички.

Необхідні матеріали: 20 карток із зображенням різних дитячих іграшок на вибір: машинка, трактор, конструктор, пазли, м'який ведмедик, лялька, набір дитячого посуду, дитячі меблі, ляльковий візочок, літачок, перукарське приладдя, ляльковий лікарський набір, потяг, дитяче відерце й совок, дитячий барабан, лялькове піаніно, дитячий набір для робіт у саду (лопата, граблі), трансформер, бетмен, м'яка собачка, м'яч, мотузка для стрибків, ключка для гри в хокей.

Опис

Присутнім пропонують витягнути картку з іграшкою малюнком донизу. Упродовж 5 хвилин учасники/-ці думають над такими запитаннями:

- ▶ Хто може гратися іграшкою?
- ▶ Чим корисна іграшка?
- ▶ Які якості (фізичні, емоційні, інтелектуальні) вона розвиває в дитини?

По колу учасники/-ці демонструють іграшку й розповідають про неї.

Тренерські нотатки

Важливо підвести учасників/-ць до висновку, що діти можуть гратися різними іграшками, і в жодному разі не варто нав'язувати їм певні види іграшок. Так можна нашкодити дитині, яка змалку розумітиме, що її думка не важлива і що хтось інший може все вирішувати за нього/неї.

Діти постійно граються з іграшками, бо основний вид діяльності дітей — це гра. Іграшки дуже різноманітні, але дорослі часто привчають дітей до гри лише з певними видами іграшок. Вважають, що ляльками, м'якими іграшками, кухонними та лікарськими наборами мають гратися дівчата, бо їм це знадобиться в житті. Такі іграшки — корисні, вони добре розвивають емоційну сферу дитини. Але ж не тільки цю сферу важливо розвивати в дівчат. Сприяють розвитку інтелектуальної сфери такі іграшки, як-от пазли, конструктори, трансформери, інші інтелектуальні ігри та іграшки. Їх, як правило, купують хлопчикам.

Усім дітям важливо й потрібно розвивати всі сфери особистості. А ще не забувати про рухливі ігри з рухомими іграшками — машинами, м'ячем тощо. Отже, важливо, щоб діти гралися з різними іграшками, розвивали всі сфери особистості й самі обирали іграшки, без їхнього нав'язування дорослими.

ВПРАВА «ОДЯГАЄМО ДИТИНУ ДО ДИТЯЧОГО САДОЧКА»

Тривалість: 30 хв.

Мета: показати, як стереотипний і незручний одяг може заважати вільному розвитку дитини.

Необхідні матеріали: картки з описом ситуацій.

Ситуація 1

- Навіщо ви одягаєте Катрусю на прогулянку в таке незручне пишне платтячко? — питає вихователька.
- Як навіщо? — обурюється мама. — Вона ж дівчинка, тож завжди має виглядати достойно!
- А що недостойного в тому, що вона одягне штанці, футболку та буде бігати й гратися разом з усіма дітьми?

Ситуація 2

- Чому ти, Мишку, такий сумний?
- Він хотів одягти червону футболку, а я йому дала синю! — нервово відповіла мама. — Таку істерику вчинив!
- А що поганого в червоній?
- Нічого, просто я вже дістала синю. До того ж він хлопчик.
- А ви самі собі одяг обираєте?
- Ну звісно, але ж він — дитина.

Ситуація 3

- Готуємося до новорічного свята, — говорить мама дівчини до інших мам дівчат. — Пропоную, аби наші дівчата були як принцеси — у довгих пишних рожевих сукнях.
- Це дуже красиво, вони будуть схожі на принцес, — запропонувала інша мама дівчини.
- Так хіба можна так? — втрутилася вихователька. — Ми спочатку розподілимо ролі на святі. Усі діти самі подумують, ким вони хочуть бути, а потім готуватимемо костюми.

Опис

Присутні об'єднуються у групи. Кожна група отримує картку з описом ситуації. Групи аналізують запропоновану ситуацію, відзначають наявні гендерні стереотипи у висловлюваннях, а також дають свої пропозиції щодо їх подолання. Відтак презентують свої думки на загал.

Тренерські нотатки

Такі практики щодо одягання дітей дошкільного віку надзвичайно розповсюджені серед батьків та опікунів/-ок. З одного боку, це стосується вибору кольорів одягу. Дівчаток часто одягають у рожеві й лілові кольори, а хлопчиків — у блакитні чи сині. Так розділяють дітей за ознакою статі, а також нав'язують певні якості, які нібито сховані в цих кольорах. Хлопчики — мужні, сильні, активні, а дівчатка — спокійні, чуйні, ніжні. З іншого боку, зберігається (і це дуже добре) прагнення одягати хлопчиків у зручний одяг, щоб вони могли вільно гратися, не хвилюватися про те, що забрудняться. А от дівчат люблять одягати у красиве вбрання, яке часто не дає їм змоги вільно бігати, гратися. Існує упередження, що дівчата мають завжди виглядати красиво й не забруднюватися, а отже — не бути активними. І це шкодить вільному фізичному розвитку дівчат. Вправа демонструє, як необхідно обирати одяг для дітей дошкільного віку, привчати їх до зручного одягу й чому це важливо для розвитку дітей.

Діти мають з дитинства вчитися свідомо робити вибір, тим паче можна пропонувати їм обирати одяг. Незручний одяг, обтяжений різними прикрасами, дуже обмежує рухову активність дівчат, і це може призвести до гальмування їхнього фізичного розвитку. Крім того, важливо запобігати маркуванню кольорів для хлопців і дівчат — блакитного й рожевого відповідно. Слід звернути увагу, як коментували такі випадки у групах; акцентувати, які саме гендерні стереотипи були продемонстровані в ситуаціях.

ВПРАВА «ПРОСТІР ДИТЯЧОГО САДОЧКА БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ»

Тривалість: 30 хв.

Мета: ознайомити з особливостями створення простору в дитячому садочку без гендерних стереотипів і сегрегації за ознакою статі.

Необхідні матеріали: фліпчарти, маркери

Опис

Присутніх об'єднують у групи. Кожна група отримує назву частини простору дитячого садка й завдання описати, що саме і де має бути розташоване в тій частині. Відповіді можна написати або намалювати. Час роботи — 15 хв.

Частини простору:

- ▶ дитяча роздягальня, як вона оформлена;
- ▶ ігровий простір групи, розташування різноманітних іграшок і ігор;
- ▶ туалетна кімната і спальня;
- ▶ ігровий майданчик на вулиці, що і як розташовано, як розмальований павільйон.

Тренерські нотатки

Після закінчення роботи групи показують свої напрацювання. Щодо кожної частини простору важливо зазначити:

- ▶ що саме зображено на дитячих шафах, яка колірна гамма зображень, чому так, що ще може бути розташоване в роздягальні;
- ▶ які саме ігри та іграшки наявні, як вони розташовані — в зонах чи певним чином об'єднані; чому важливо, щоб не було чітких «дівчачих» і «хлопчачих» зон;
- ▶ які кольори рушників і туалетних засобів, які покривала в дитячій спальні;
- ▶ як оформлений дитячий майданчик, що зображене і якими кольорами, чи є зональність, чи все обладнання чергується для активних і спокійних ігор.

ВПРАВА «У ЯКІ ІГРИ ГРАЮТЬ ДІТИ В ДИТЯЧОМУ САДОЧКУ?»

Тривалість: 50 хв.

Мета: показати, як можна створити дитячі сюжетно-рольові ігри без гендерних стереотипів

Необхідні матеріали: фліпчарт, маркери.

Опис

Присутніх об'єднують у групи. Кожна отримує завдання створити сюжетно-рольову гру без стереотипів. Потрібно описати основні ролі, а також визначити, як вони будуть розподілені у грі.

Тематика ігор та можливі ролі:

- ▶ **транспорт** — водій/водійка, пасажир/пасажирка, поліціант/поліціантка, кондуктор/кондукторка;
- ▶ **дитячий садок** — вихователь/вихователька, кухар/кухарка, музичний/-на керівник/-ця, інструктор/інструкторка з фізичного виховання, охоронник/охоронниця;
- ▶ **готуємося до святкування нового року** — різні лісові звірі, птахи, сніговик, сніжинки, сніг, ялинкові іграшки тощо;
- ▶ **лікарня** — лікар/лікарка, медична/-ий сестра/брат, пацієнт/пацієнтка тощо).

Групи презентують напрацювання.

Тренерські нотатки

Під час обговорення звернути увагу на такі моменти:

- ▶ *як розподілені ролі між хлопцями й дівчатами, які репліки вони виголошують, як ставляться одне до одного;*
- ▶ *чи наявні гендерні стереотипи;*
- ▶ *чому важливо, щоб діти гралися саме в такі ігри без стереотипів;*
- ▶ *чому такі ігри важливі для подальшої соціалізації дітей.*

ВПРАВА: «ЧИ СПРИЯЮТЬ ДИТЯЧІ СВЯТА ГЕНДЕРНІЙ РІВНОСТІ»

Тривалість: 25 хв.

Мета: продемонструвати й обговорити стереотипні моменти на дитячих святах та як можна їм запобігти.

Необхідні матеріали: презентація із зображеннями дитячих свят.

Опис

Демонструють презентацію із зображеннями дитячих свят. Ведучі акцентують на основних моментах. Далі відбувається дискусія.

Інформація для презентації

Свята в закладах дошкільної освіти (ЗДО) є важливою складовою частиною річного циклу. Тому вкрай важливо продумати концепцію свята та протестувати її на наявність гендерних стереотипів. Для цього можна використати такі запитання:

- ▶ Чи однаково у святі будуть залучені хлопці й дівчата?
- ▶ У яких ролях будуть представлені хлопці й дівчата? Чи нестереотипні ці ролі?
- ▶ Чи будуть хлопці й дівчата під час свята діяти разом?
- ▶ Чи не будуть хлопці й дівчата відчувати свою вторинність?

Звернемо увагу на популярні свята, які проводять у ЗДО відповідно до річного циклу і які мають гендерне забарвлення.

Почнемо зі свята 8 березня. Зазвичай дітям пропонують намалювати чи виготовити подарунок для мами. Але це не День матері. Свято 8 березня виникло як День захисту прав жінок. Тож добре запропонувати дітям іншу активність. Наприклад, діти могли б підготувати малюнок або оповідання про досягнення жінок, якими вони пишаються. Це можуть бути їхні мами, бабусі чи сестри. На цьому святі варто розповісти про досягнення жінок у різних видах діяльності та професіях. У такий спосіб доцільно відходити від стереотипу у свідомості дітей, що 8 березня — це свято весни та краси, коли вітають жінок за те, що вони народились жінками, або за те, що вони є окрасою, берегинями чи натхненницями чоловіків.

Важливо також пам'ятати, що 1 жовтня — не день хлопців, а День захисників і захисниць України. Це тепер відображено й у назві свята. У сценаріях свята дуже часто присутні активності, у яких беруть участь окремо хлопці й дівчата. Хлопці зазвичай змагаються у вправності та кмітливості, а дівчатам пропонують зварити для захисників борщ, то-

бто займатися обслуговувальною працею. Подібні сценарії важливо змінити: проводити спільні змагання й активності для хлопців і дівчат. Приготування їжі так само має бути спільною справою. Дітям потрібно пояснити, що часи змінилися — тепер і козаки, і козачки повинні вміти й обслуговувати себе, і постояти за себе. Варто підкреслити, що жінки разом з чоловіками сьогодні захищають Україну.

Свята у дитячих садочках демонструють приклади подальшої соціалізації дітей, окреслюють основні ролі, які важливі для дітей, показують можливу сегрегацію за ознакою статі. Демонстрація нестереотипних прикладів дає змогу зрозуміти, як проводити дитячі свята.

Тренерські нотатки

Провести дискусію з обговоренням побаченого. Орієнтовні запитання:

- ▶ *Що побачили стереотипного?*
- ▶ *Які ролі у хлопчиків і дівчаток?*
- ▶ *Як вони розташовані на святі? Чи є розділення за ознакою статі?*
- ▶ *Як діти одягнені?*
- ▶ *Хто активний і пасивний на святах?*
- ▶ *Хто і чому тримає прапор? Що це означає?*
- ▶ *Чи побачили на святах щось, що можна назвати нестереотипним? Що саме?*

Як можна зробити дитячі свята без гендерних стереотипів? Дати можливість дітям обирати ролі на святі і свої костюми.

ВІДЕОМАТЕРІАЛ:

- ▶ *Для хлопчиків чи дівчаток?
Гендерне маркування¹²*

¹²Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=-HVXS5frGgc>.

2.4. БАТЬКІВСТВО БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Мета тренінгового блоку: сформувати уявлення про батьківство без гендерних стереотипів.

Презентація «Особливості батьківства без гендерних стереотипів»

Тривалість: 20 хв.

Мета: показати, як батьки можуть виховувати дітей без гендерних стереотипів, та надати поради від фахівців і фахівчинь.

Інформація для презентації

Батьки можуть заперечувати або не усвідомлювати, що мають гендерні стереотипи й виховують дітей відповідно до них. Їм може здаватися, що вони дають дітям можливість вибору й дозволяють бути собою. Проте чи дійсно це так?

Методи виховання здебільшого орієнтуються на суспільні очікування щодо дівчат і хлопців, що можуть проявлятися у таких формах:

- ▶ прямі (явні) повідомлення — конкретні повідомлення дитині про гендер. Наприклад, *«Ти ж хлопець, а хлопці не плачуть!»* або *«Ти ж дівчина, будь охайною!»*;
- ▶ непрямі (неявні) повідомлення — реакції та коментарі щодо інших людей, які дотримуються або не дотримуються гендерних норм.

Непрямі гендерні повідомлення зазвичай мають більший вплив. Прикладом таких повідомлень є ситуації, коли батьки начебто дозволяють дитині самій обирати, як виглядати, але продовжують купувати винятково фемінні чи маскулінні речі для дівчат або хлопців.

Або батьки заохочують дітей займатися різними видами діяльності, але водночас більше хвалять дівчат саме за те, що вони гарно малюють, готують чи грають на музичних інструментах, а хлопців — за заняття спортом, майстрування чи обізнаність у комп'ютерах. Також трапляється, що батьки можуть хвалити дівчат за традиційно чоловічі заняття (наприклад, спорт), але бути менш задоволені тим, що хлопці граються з ляльками, шиють їм речі чи роблять зачіски. У більшості випадків батьки навіть не усвідомлюють, що роблять. Вони можуть заплутати цим дитину і ускладнити гендерну соціалізацію.

Непрямі гендерні повідомлення проявляються двома способами: через диференційовану оцінку та присвоєння ярликів стереотипної (*«Усі дівчата — гарні господині та майбутні мами»*) та нестереотипної поведінки (*«Хлопці з довгим волоссям та дівчата-підлітки, які мають волосся на тілі, — нечупари, такий зовнішній вигляд варто засуджувати»*), а також через моделювання.

Моделювання батьками гендерних ролей має значний вплив на інтерпретацію дітьми гендерних норм. Наприклад, розподіл домашніх обов'язків у сім'ї дає дітям чітке уявлення про очікування щодо жінок і чоловіків. Або коли чоловіки кажуть, що допомагатимуть доглядати за дітьми, вони водночас стверджують, що догляд за дітьми — це робота матері, а тато лише допомагає, тобто частково залучений.

Отже, саме дії батьків, а не їхні слова, мають найбільший вплив на формування гендерних упереджень у дітей. Діти схильні більше вірити тому, що бачать, ніж тому, що декларують інші.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
Активне навчання	<ul style="list-style-type: none"> • Говорити дітям, що робити чи не робити, виходячи зі стереотипного розуміння гендерних ролей. Наприклад, казати хлопцям, що вони не можуть плакати; змушувати дівчат (але не хлопців) виконувати домашні обов'язки з догляду та хатню роботу. • Наполягати на слухняності та прийнятті того, що говорить авторитет, особливо щодо дівчат. 	<ul style="list-style-type: none"> • Слухати дітей з емпатією і розумінням. • Бути чутливими до потреб дітей, оцінювати, наскільки їм комфортно у своїй гендерній ролі. • Пропонувати різні можливості та підтримувати дитину у вивченні різних видів діяльності та ролей. • Виховувати критичне мислення та активно боротися з гендерними упередженнями у дітей, ЗМІ, громаді та суспільстві. • Хвалити дітей не лише за гендерно типовою поведінку. • Заохочувати дітей виходити із зони комфорту для задоволення своїх потреб.
Моделювання	<ul style="list-style-type: none"> • Неоплачуваною роботою з догляду за дітьми, домом, господарством займаються лише жінки (навіть коли ще мають і оплачувану роботу), тоді як чоловіки виконують тільки оплачувану роботу. • Чоловіки не розділяють з жінками обов'язки по дому та з догляду за дітьми. • Чоловіки не займаються так званою жіночою діяльністю — граються з дітьми лише тоді, коли їм хочеться, не вміють виражати почуттів, не виявляють емоцій до партнерки та/або дітей. 	<ul style="list-style-type: none"> • Партнери справедливо розділяють усі домашні обов'язки, а також обов'язки з виховання дітей. • Чоловіки та жінки вільно виражають емоції, емпатію та співчуття. • Підтримувати партнерів/-ок і дітей у здійсненні їхніх мрій з повагою і чуйністю.

Основні шляхи гендерної соціалізації	Виховання дітей на основі гендерних стереотипів	Виховання дітей без гендерних стереотипів
<p>Слова, вчинки, поведінка, методи (навмисні чи ні)</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Пропонувати дівчатам і хлопцям лише один тип іграшок, позначених, як «дівчачі» та «хлопчачі» (наприклад, ляльки, малюнки — для дівчат, а для хлопців — конструктори та машинки). • Хвалити дівчат за те, що вони турботливі та піклуються про свій зовнішній вигляд. Хвалити хлопців за те, що вони розумні та сильні. • Говорити дівчатам, що вони не повинні бути, наприклад, хірургінями, тому що вони занадто ніжні та чутливі. • Грати в рухливі ігри тільки з хлопцями, тому що вони сильні, а дівчатам може бути боляче. • Грубо жартувати про жінок, які не є «жіночними», і чоловіків, які не є «стійкими й сильними». 	<ul style="list-style-type: none"> • Розмовляти з дітьми та слухати дітей. • Поважати вибір дитини щодо іграшок, ігор та професій, незалежно від того, чи відповідають вони стереотипним гендерним ролям. • Пропонувати дітям інші варіанти і заохочувати їх пробувати. • Говорити дітям, що вони можуть робити свій вибір незалежно від того, що кажуть інші люди. • Ставитися до всіх з повагою.
<p>Гендерні практики вдома</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Шкідливі та стереотипні гендерні практики вдома (жінки — берегині та займаються хатніми справами й дітьми; чоловіки — приймають рішення і розпоряджаються грошима). • Ставлення до партнера/-ки (передусім жінки) з вербальною, психологічною та фізичною агресією — гендерно зумовлене насильство. • Надмірний контроль над членами сім'ї жіночої статі — обмеження їхньої мобільності, фінансового достатку тощо. • Стигматизація менструації як «нечистоти» або «табу». • Застосування жорсткої та каральної дисципліни, включаючи фізичні покарання, особливо щодо хлопців. • Соромлення хлопця за прояви емоцій чи зацікавленість у заняттях, які традиційно маркуються як жіночі (ігри в ляльок, кухарство). 	<ul style="list-style-type: none"> • Суперечки та конфлікти вирішуються мирно та конструктивно. • У сім'ї панує взаємна повага. • Дітям дозволяється висловлювати свою думку та робити вибір відповідно до їхнього віку та інтересів. • Немає покарань, лише логічні наслідки зробленого вибору, і ці правила поширюються на всіх членів сім'ї (наприклад, якщо правила сім'ї порушуються, кожен/кожна має нести за це відповідальність). • У сім'ї немає «заборонених» тем, сім'ї говорять про кожне важливе питання, а діти отримують інформацію та підтримку, що відповідають їхньому віку.

Загальна схема взаємодії між батьками й дітьми у гендернотрансформаційному підході.

- ▶ спостереження — батьки уважно спостерігають за тим, що роблять їхні діти, вислуховують, запитують і уточнюють інформацію;
- ▶ інтерпретація — батьки звертають увагу на всі сигнали від дитини й інтерпретують їх. Наприклад, запитують про емоцію, яку відчуває дитина у конкретній ситуації. У такий спосіб дорослі виявляють емпатію й водночас допомагають дитині ідентифікувати власні почуття й визначитися зі своїми бажаннями й позиціями;
- ▶ дія — батьки підтримують і хвалять своїх дітей, дають їм можливість вибору й самовираження;
- ▶ чутливість — батьки дають можливість дитині виявляти весь спектр емоцій, чуйно ставляться до її потреб;
- ▶ трансформація — батьки заохочують дітей виходити за межі своєї зони комфорту, кидати виклик і трансформувати усталені в суспільстві стигми та дискримінаційні стереотипи.

Батьки та опікуни/-ки мають вплив на розвиток і становлення своїх дітей, починаючи від їхнього народження і протягом усього життя. Свідомо або несвідомо вони передають дітям свої соціокультурні норми через моделювання, спілкування та власну поведінку.

Можна дати такі основні поради:

- ▶ Дівчата і хлопці однаково потребують здорового збалансованого харчування та якісного медичного догляду.
- ▶ Починаючи з наймолодшого віку, важливо навчати дітей основ безпеки, правильно називати статеві органи, не соромлячись таких слів, як пеніс, вульва тощо. Пояснити дитині «правило трусиків»: усі частини тіла, сховані під білизною, є інтимними, і ніхто не може торкатися їх без дозволу дитини.
- ▶ Забезпечувати нормальний фізичний та психологічний розвиток дитини за допомогою активних ігор, іграшок, книжок та інших ресурсів. Дозволяти дітям проявляти ініціативу та брати участь в активностях незалежно від статі.
- ▶ Пропонувати дітям ігри, заняття та книги, які стереотипно асоціюються з іншою статтю: наприклад, конструктори чи історії про космос — для дівчат, а танці або іграшкова кухня — для хлопців.
- ▶ Обирати ті книги та ЗМІ, які транслюють гендерну рівність (з

відважними героями різних статей) та є інклюзивними. Уникати стереотипних історій, що підкреслюють відмінності між статями, зберігаючи їхнє розмежування на «сильну» і «слабку».

- ▶ Говорити з дітьми про гендерну рівність, слухати своїх дітей і вчитися у них. Не створювати обмежень щодо ролі дівчат і хлопців. Натомість формувати простір для самовираження, сприйняття дитини такою, якою вона є. Бути відкритими, показувати емоції, чесно відповідати на запитання та заохочувати дитину не соромитися своїх почуттів.
- ▶ Змінювати гендерні стереотипи вдома — створити міцне батьківське партнерство, справедливо й порівну розподілити домашні обов'язки (тато готує, мама займається спортом із дітьми тощо), разом приймати рішення, демонструвати любов і турботу до своїх дітей. Змалечку залучати хлопців до хатніх справ, як і дівчат.
- ▶ Говорити й діяти так, щоб стати для дітей гарним прикладом для наслідування. Уникати жартів чи зауважень про стереотипні гендерні ролі.
- ▶ Заохочувати дітей сприймати різноманіття людей будь-якої статі, кольору шкіри та етнічного походження; знайомитися та будувати дружні стосунки незалежно від статі.
- ▶ Забезпечити дітям рівноцінну можливість здобувати якісну освіту.

ВПРАВА «РЕАЛІЇ СУЧАСНОЇ СІМ'Ї В УКРАЇНІ»

Тривалість: 40 хв.

Мета: проаналізувати сучасний стан розподілу обов'язків у сімейному житті в Україні.

Необхідні матеріали: картки з матеріалами для аналізу, фліпчарти, маркери, стікери.

Інформація для карток

Участь у вихованні дітей

73% чоловіків визнали максимальну важливість виховання дітей, відповіді чоловіків та жінок практично збігаються.

У домогосподарствах, які складаються з трьох та більше осіб, жінки витрачають на догляд за дітьми у 3,5 рази більше часу, ніж чоловіки.

У майже 60% сімей вихованням дітей займається жінка. Так вважають 50% чоловіків і майже 70% жінок.

Економічне життя сім'ї

82% жінок і чоловіків погоджуються з тезою, що саме чоловік має повністю забезпечувати свою сім'ю.

У 60% українських сімей вважають, що чоловік заробляє більше. Так кажуть майже 70% чоловіків і 51% жінок.

Понад 20% жінок вважають, що більше заробляють саме вони, тоді як лише 10% чоловіків погодилися з тим, що дружина (подруга) заробляє більше.

Домашні обов'язки

Майже 80% людей погодилися, що у їхній сім'ї готує їсти переважно жінка, 18% респондентів вважають, що у родині цей обов'язок поділяється порівну, тоді як лише у 3% сімей приготуванням їжі зайняті переважно чоловіки.

33% жінок і трохи більше ніж 40% чоловіків погоджуються, що чоловіки куховарять краще, ніж жінки.

Більше ніж 40% чоловіків і 25% жінок погодилися з тезою, що жінка не повинна обтяжувати чоловіка домашніми справами.

У 50% сімей господарськими справами займається жінка.

Вільний час

32% опитаних стверджують, що чоловіки в цілому мають більше вільного часу порівняно з жінками, водночас майже 48% зазначають, що в цьому аспекті представники різних статей — на рівних.

52% чоловіків вважають, що жінка не має права обмежувати чоловіка в тому, як йому проводити вільний час; серед жінок таких 26%.

Лише 28% чоловіків і 35% жінок вважають, що жінка має право в будь-який момент знехтувати домашніми обов'язками й зайнятися власними справами.

Опис

Учасниці та учасники об'єднуються в чотири групи. Кожна група отримує опис ситуації з різних сфер життєдіяльності сім'ї в Україні, який базується на даних Національного опитування з питань рівності між чоловіками та жінками в Україні, проведеного на замовлення НДІ¹³. Завдання: проаналізувати отримані дані, зробити висновки щодо причин та наслідків ситуації, обговорити форми та методи презентації отриманої інформації та презентувати результати на загал.

¹³ Джерело: <https://cutt.ly/QwDF15kl>

Тренерські нотатки

Важливо наголосити учасникам/-цям, що вони мають у будь-якій формі (діаграми, графіки, таблиці, малюнки тощо) донести отриману інформацію іншим групам. Наприкінці роботи групи коментують власні напрацювання. Важливо зробити висновки про те, що у сучасній родині поширений стереотипний розподіл ролей у сім'ї, що часто заважає кар'єрному розвитку жінок, призводить до сприйняття чоловіків лише як «гаманця» і не сприяє розвитку емоційних зв'язків з дітьми. У цілому такий розподіл сприяє закріпленню стереотипних ролей у свідомості дітей, які живуть у цих сім'ях.

ВПРАВА «АНАЛІЗ ПОБУТОВИХ СИТУАЦІЙ»

Тривалість: 30 хв.

Мета: показати приклади сімейних ситуацій без гендерних упереджень.

Необхідні матеріали: картки з описом ситуацій, фліпчарти, маркери, стікери.

Опис

Присутніх об'єднують у групи. Кожна група отримує опис сімейної ситуації, яку потрібно переробити на ситуацію без гендерних упереджень.

Ситуація 1. Ранок вихідного дня. Мама чи опікунка прокидається першою, на кухні готує сніданок. Коли прокидаються інші, вона кличе їх на кухню снідати. Усі зі смаком поснідали, подякували й пішли займатися власними справами. З мамою чи опікункою залишилася донька, вони помили посуд.

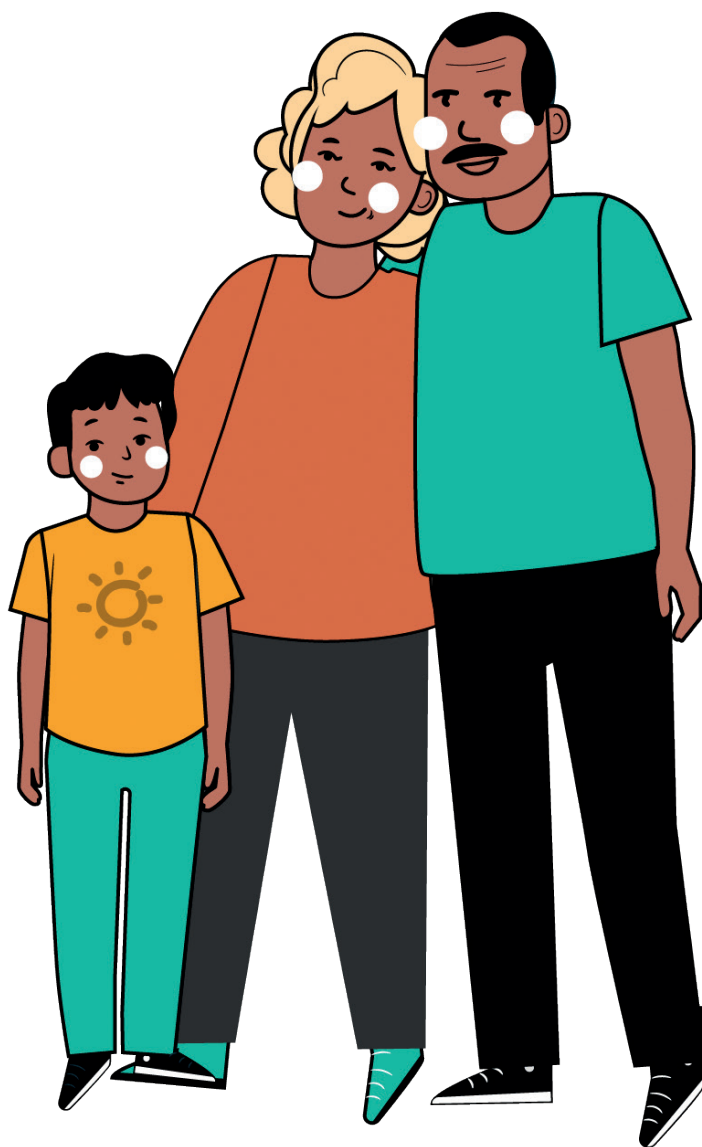
Ситуація 2. Молода сім'я з маленьким немовлятком. Мама чи опікунка його погодувала, вдягла, зібралася з ним на прогулянку. Візочок для немовляти був легкий, просто складався, його узявся винести чоловік. Потім він повернувся, ліг на диван відпочивати. Жінка пішла на прогулянку з дитиною, заїхала у два магазини, зробила покупки.

Ситуація 3. Вечір суботи. У сім'ї час на власні справи. Мама чи опікунка навчає доньку, як можна сплести шалик на спицях, наголошує, що це хороша жіноча справа — уміти плести. Тато чи опікун разом із сином ремонтують зламаній стілець, докладно розповідає сину, що і як потрібно робити і що йому ці вміння знадобляться, бо це чоловіча робота.

Тренерські нотатки

Пропонується стереотипна ситуація і прохання її змінити, щоб подолати стереотипи. Подумати, як можна залучити усіх членів сім'ї до спільної роботи або певним чином розподілити обов'язки. Обговорити, чому це важливо, які наслідки це матиме для дітей надалі.

2.5. РОБОТА З РОДИНАМИ В МЕЖАХ БАТЬКІВСТВА БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Мета тренінгового блоку: визначити та відпрацювати необхідні навички батьків для виховання дітей без гендерних стереотипів, розвивати творчі здібності.

Обговорення «Батьківство без гендерних стереотипів»

Тривалість: 15 хв.

Інформація для презентації

Важливо, щоб батьки виховували дітей без гендерних стереотипів, допомагаючи їм розвиватися відповідно до їхніх унікальних потреб і бажань, а не до стандартів усталених гендерних ролей. Діти, виховані в середовищі, де жінки й чоловіки співпрацюють і беруть рівну участь у виховних процесах, потім формують здорові стосунки, що сприяє розвитку гендерної рівності в суспільстві.

Батьківство без гендерних стереотипів, або гендернотрансформаційне батьківство, — це підхід до виховання, що має за основу гендерну рівність та інклюзивність, а також заохочує позитивну соціалізацію та подолання гендерних стереотипів.

Ознаки батьківства без гендерних стереотипів:

- 1 Створення рівних можливостей для дітей незалежно від їхньої статі.

Це дає їм змогу розвиватися, вчитися, обирати інтереси та реалізовувати свій потенціал у всіх сферах життя незалежно від гендерних стереотипів і пов'язаних з ними обмежень.

- 2 Руйнування гендерних стереотипів, що обмежують можливості дітей та зумовлюють дискримінаційні ролі.

Наприклад, жінки мають виконувати неоплачувану хатню роботу та доглядати за дітьми, не розраховуючи на допомогу від чоловіків (навіть коли ще мають і оплачувану роботу). Подолання гендерних стереотипів сприяє більш відкритому світосприйняттю та збільшенню різноманітності вибору.

- 3 Стимулювання батьківського партнерства з рівним розподілом обов'язків, відповідальності та спільним прийняттям рішень.
- 4 Підтримання балансу між роботою та сімейними обов'язками, що сприяє психологічному добробуту та здоров'ю всіх членів родини.
- 5 Формування гармонійного та турботливого середовища, де всі члени родини відчуватимуть себе важливими та почутими.

Батьківство без гендерних стереотипів

- ▶ не вимагає, щоб усі були однаковими;
- ▶ не впливає на сексуальну орієнтацію чи гендерну ідентичність дитини;
- ▶ не є антижіночим або античоловічим.

Запитання до обговорення:

- ▶ З вашого професійного погляду, що потрібно робити, щоб уникати транслювання гендерних стереотипів під час роботи з дітьми та їхніми родинами?
- ▶ Як можна донести інформацію про батьківство без гендерних стереотипів рідним тих дітей, з якими ви працюєте?

ВПРАВА «24 ГОДИНИ»

Тривалість: 45 хв.

Мета: визначити та порівняти характер, кількість та обсяг повсякденних сімейних обов'язків жінок та чоловіків; сформулювати висновки щодо отриманих результатів.

Необхідні матеріали: роздатковий матеріал (таблиці), 4 фліпчарти, фломастери.

Опис

Учасники та учасниці об'єднуються в 4 групи. Групи отримують завдання: *«Уявіть один робочий день із життя своєї або знайомої родини. Використовуючи таблицю, запишіть на фліпчарті те, чим займаються члени сім'ї у домогосподарстві протягом 24 годин та підрахуйте, скільки приблизно часу витрачають на різні види діяльності. Результати роботи та висновки презентуйте».*

Для загального обговорення пропонуються запитання:

- ▶ Чому результати роботи всіх груп майже однакові?
- ▶ Чи є справедливим такий розподіл сімейних обов'язків?
- ▶ Чи є діти повноправними членами сім'ї?
- ▶ Чи вважаєте ви необхідним внесення змін у сприйняття суспільством ролей жінки та чоловіка в сім'ї?

Матеріали до вправи

Години за день	Види роботи (сімейні обов'язки)	
	Жінка	Чоловік
00.00 -		
- 24.00		
Усього		
Висновки		

Тренерські нотатки

Групи мають додати до таблиці всі види діяльності, навіть ті, що зазвичай не сприймаються, як робота, наприклад, годування груддю, в'язання, перегляд телевізора, волонтерська робота, читання, комп'ютерні ігри тощо. За бажанням, групи можуть додати до родини інших членів сім'ї (дітей, батьків та ін.) і також підрахувати їхній внесок у життя родини. Ця вправа свідомо ігнорує розбіжності, пов'язані з віком, порою року, історичним періодом, наслідками війни тощо.

Після вправи варто зробити презентацію результатів.

Презентація «Домашні справи»

Інформація для презентації

Попри значні відмінності в повсякденному житті різних груп, зазвичай простежуються такі спільні риси:

- ▶ Жінки й чоловіки займаються досить різними справами протягом дня.
- ▶ Хатні або домашні обов'язки (домашня праця) жінок значно відрізняються від домашніх обов'язків чоловіків.
- ▶ Жінки працюють довше.
- ▶ Жінки менше сплять.
- ▶ Жінки виконують більш різноманітні задачі, іноді роблять кілька справ одночасно.
- ▶ Домашня праця жінок зосереджена вдома, тоді як домашня праця чоловіків часто винесена за межі дому (ремонт автомобіля, викидання сміття, закупівля продуктів і т. п.).
- ▶ Чоловіки мають більше часу на дозвілля.

Три основні орієнтири під час розподілу сімейних обов'язків:

- 1 індивідуальні вподобання — хто що більше хоче;
- 2 уміння і здібності — хто що краще вміє робити, той тим і займається;
- 3 користь і можливість — дитині доручимо, що буде для неї корисно в майбутньому і залежно від її можливостей.

Пропонуємо в сімейних обов'язках розгледіти не тільки обов'язки, але і приємності. Для цього дайте відповідь на запитання, для кого ви їх виконуете?

По-перше, для себе. Ви маєте підлогу, щоб вам було комфортно. Ви заробляєте гроші, щоб витратити їх на реалізацію власних бажань.

По-друге, для близьких. Ви виконуете свої обов'язки для коханих, близьких і дорогих людей, з якими живете.

Адже будь-які домашні турботи — це теж прояв любові на простому побутовому рівні.

ВПРАВА «СЬОГОДНІ ВИХІДНИЙ!»

Тривалість: 30 хв.

Мета: акцентувати на нерівномірному і стереотипному характері діяльності подружжя у вихідний день, визначити шляхи подолання розбіжностей.

Необхідні матеріали: 4 фліпчарти, фломастери.

Опис

Учасниці й учасники об'єднуються в 4 групи. Кожна має намалювати або схематично зобразити діяльність батьків у вихідний день (10 хв). Потім групи презентують свої малюнки й роблять висновки (5 хв). Поки одна розповідає, інші можуть обговорювати й коментувати.

Тренерські нотатки

Після презентації роботи кожної групи ведучим рекомендується запитати групу, чи є запропонований розподіл обов'язків стереотипним. Після завершення всіх презентацій потрібно зробити висновки щодо розповсюдженості стереотипного розподілу обов'язків у сім'ї в Україні. Якщо групи надавали стереотипні приклади, варто спитати, чи можна щось змінити. Якщо стереотипних прикладів не було, варто наголосити, що це позитивний приклад, який свідчить про тенденцію відходу від стереотипного розподілу обов'язків у сім'ї.

ВПРАВА «ВІДПОВІДАЛЬНЕ ТАТІВСТВО»

Тривалість: 45 хв.

Мета: визначити поняття «відповідальне татівство», усвідомити необхідність залучати татів до виховання дітей.

Необхідні матеріали: 5 фліпчартів, фломастери.

Опис

Усім присутнім пропонують через Mentimeter або іншу інтерактивну платформу дати відповіді на питання, хто такий відповідальний тато (5 хв).

Далі всі об'єднуються в 4 групи. Завдання для груп 1 та 2: запишіть, що відповідальний тато має робити, починаючи від народження дівчинки та впродовж її зростання. Завдання для груп 3 та 4: запишіть, що відповідальний тато має робити, починаючи від народження хлопчика та впродовж його зростання (10 хв). Групи презентують свої напрацювання (20 хв).

Після презентацій роботи всіх груп ведучі червоним маркером позначають відмінності в методах виховання дівчини та хлопця і пропонують присутнім їх обговорити (10 хв).

Тренерські нотатки

Якщо немає технічної можливості скористатися Mentimeter, пропонують інший варіант: використовуючи метод мозкового штурму, присутні відповідають на питання, хто такий відповідальний тато, а ведучі записують відповіді на фліпчарті. Ця інформація має допомогти групам виконати наступне завдання.

ВПРАВА «ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ БЕЗ СТЕРЕОТИПІВ»

Тривалість: 40 хв.

Мета: усвідомити, що виховання має ґрунтуватися на розвитку індивідуальних якостей дітей незалежно від очікувань людей навколо, пов'язаних зі статтю дитини.

Необхідні матеріали: роздатковий матеріал (запитання для інтерв'ю), стікери, фліпчарт.

Опис

Учасниці й учасники тренінгу об'єднуються в пари. Кожна людина в парі по черзі проводить інтерв'ю: спочатку відповідає на запитання (5 хв), а потім ставить їх (5 хв). Після завершення інтерв'ю пари мають записати на стікері головну думку (висновок з усіх почутих відповідей) і розмістити його на фліпчарті (5 хв). Загальна тема висновків — важливість виховання дітей без гендерних стереотипів.

Ведучі ознайомлюються з інформацією на стікерах і запрошують до коментарів та спільного обговорення отриманої інформації (25 хв).

Запитання до інтерв'ю:

- 1 Як ви ставитеся до тих, хто не дотримується гендерних норм? Чому?

Це може бути відома людина, наприклад, співак, який носить сукню або робить макіяж, чи дівчина, яка займається боксом, чи чоловіки, які взяли відпустку по догляду за дитиною.

- 2 Якими іграшками, на ваш погляд, мають гратися дівчата?
- 3 Як, на ваш погляд, мають бути розподілені обов'язки в родині?
- 4 Хто, на ваш погляд, має займатися вихованням і доглядом за дитиною?
- 5 Коли діти відчують біль або плачуть під час неприємних процедур, як ви реагуєте? Чи є різниця між сприйняттям болю дівчатами та хлопцями?
- 6 Що ви робите чи говорите, коли дитина поводиться не так, як хотілося б вам?

Тренерські нотатки

Ведучі мають розуміти, що хтось з учасників або учасниць тренінгу підтримує стереотипний розподіл ролей у вихованні дівчат і хлопців. Такі особи можуть блокувати проведення вправи, аргументувати доцільність «традиційного» підходу до виховання. Рекомендується звернути їхню увагу на те, що незалежно від їхнього бажання та виховання, дитина буде такою, якою вона хоче бути. Просто тому, що це її шлях, і батьки на це жодним чином вплинути не можуть. Або сказати, що традиції — це добре тоді, коли вони не заважають розвиватися й рухатись уперед. Головне для батьків — це добрі стосунки з дитиною та створення умов для розвитку і самореалізації дитини.

ПРЕЗЕНТАЦІЯ «ЩО ТАКЕ ВІДПОВІДАЛЬНЕ БАТЬКІВСТВО?»

Тривалість: 15 хв.

Інформація для презентації

Рівномірний розподіл обов'язків є важливою складовою частиною побудови партнерських стосунків у сім'ї. Українці та українки дедалі більше позбавляються стереотипів щодо виховання дітей та розподілу домашніх обов'язків і рухаються у напрямку свідомого батьківства навіть попри повномасштабну війну.

Про це свідчать результати опитування «Роль чоловіків у батьківстві у час повномасштабної війни»¹⁴, що було проведене у травні 2023 року. З 2020 р. по 2023 р. кількість чоловіків, які стереотипно вважають, що догляд за дитиною — це обов'язок жінки, знизилася з 18% до 2%. А частка татів, які переконані, що недостатньо часу приділяють дітям, збільшилася з 45% до 63%. Водночас суттєво збільшилася участь татів у догляді за дитиною до 3 років, зокрема: з 3% до 15% зросла частка татів, які беруть участь у приготуванні їжі, з 11% до 37% — у купанні дитини, з 8% до 31% — у зміні підгузок.

Водночас відпустка по догляді за дитиною для татів досі не є популярною практикою серед українців. Однак, помітні позитивні тенденції в цьому та інших аспектах свідомого батьківства. Наприклад, 90% жінок і 80% чоловіків знають, що тато має право взяти відпустку по догляді за дітьми до 3 років.

Також у 2023 році тільки 6% населення негативно ставляться до чоловіків, які беруть відпустку по догляді за дітьми, у 2020 році таких було 18%.

Витяг із Сімейного кодексу України, ст. 54. Право дружини та чоловіка на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї:

- 1** Дружина, чоловік мають право розподілити між собою обов'язки в сім'ї.
Дружина, чоловік повинні утверджувати повагу до будь-якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї.
- 2** Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї.
- 3** Вважається, що дії одного з подружжя стосовно життя сім'ї вчинені за згодою другого з подружжя.

¹⁴ Джерело: <https://cutt.ly/4wDF02j6>.

Тренерські нотатки

Опитування «Роль чоловіків у батьківстві у час повномасштабної війни» проведене дослідницькою агенцією Info Sapiens за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення (UNFPA) та Посольства Швеції в Україні¹⁵.

ВПРАВА «ТЕАТР – ЦЕ ЖИТТЯ»

Тривалість: 45 хв.

Мета: надати можливість учасникам/-цям попрактикуватися в навичках, що необхідні сучасним батькам.

Необхідні матеріали: роздаткові матеріали із завданням, картки.

Опис

Учасники та учасниці об'єднуються у 7 груп по 2—3 особи, обирають одну з 7 карток з ситуаціями.

Завдання для груп: підготувати мінівиставу відповідно до ситуації, що написана на картці (15 хв), розіграти її перед колегами (5 хв). Важливо звернути увагу, що група має спільно вигадати завершення ситуації, ураховуючи професійний досвід працівників та працівниць.

Ведучі заохочують глядацьку аудиторію висловити свої думки щодо змісту переглянутої мінівистави (5 хв).

Матеріали для вправи

Ситуація 1. На прийом до педіатра/-ини прийшла сім'я: тато і мама з піврічним сином. Тато заніс дитину, посадив на пеленальний столик і відійшов до дверей, надавши можливість дружині вийти на перший план і спілкуватися з лікарем. Більше участі у розмові він не брав.

Ситуація 2. Під час домашнього візиту медсестра стикається із ситуацією, коли батьки однорічної доньки, яка часто хворіє, починають звинувачувати один одного у неправильному догляді і як наслідок — постійних хворобах дитини.

Ситуація 3. На прийом до сімейної лікарки прийшла жінка з підозрою на грип. У неї на обличчі нанесений товстий шар тонального крему, з-під якого видно синці.

¹⁵ Джерело: <https://cutt.ly/4wDF02j6>.

Ситуація 4. На прийом до педіатрині прийшла мати з сином-підлітком 15 років. Жінка просить скерувати на психологічну консультацію, тому що хлопець абсолютно не цікавиться дівчатами. Мати вважає, що син має психічні розлади й потребує лікування.

Ситуація 5. На прийом до педіатрині прийшов тато з сином-підлітком, у якого підозра на тонзиліт. Тато каже, що жінка у відрядженні, тому прийшов він. Але коли б його воля, він не витрачав би часу на ходіння по лікарнях, лікував би сина теплим молоком з медом, що і робив останні три дні. Прийти до поліклініки його примусило погіршення стану здоров'я дитини.

Ситуація 6. На прийом до педіатра прийшла мама з донькою-підліткою. Дівчина займається боротьбою і під час тренування отримала травму руки. Мама бідкається, що у всіх «доньки, як доньки», займаються танцями, вишивкою, а в неї виросло казна-що.

Ситуація 7. На огляд до гінекологині прийшли мама з донькою-підліткою. Мама розповіла, що огляд проводити не потрібно, адже дівчина ще не живе статевим життям. Під час індивідуальної бесіди з дитиною лікарка виявила, що в дитини вже був статевий контакт, але вона боїться розповісти про це мамі й думає, що вагітна.

Тренерські нотатки

Вправа може бути розрахована на менший проміжок часу залежно від кількості присутніх і тривалості тренінгу. Ведучі можуть обирати кількість і зміст карток за потреби. Коли група велика, рекомендується підготувати додаткові картки з однаковим змістом, що дасть змогу проаналізувати схожість чи різницю мінівистав на одну тему.

ВПРАВА «АНАЛІЗ СИТУАЦІЇ»

Тривалість: 50 хв.

Мета: визначити шляхи подолання непорозуміння між батьками, які практикують батьківство без стереотипів.

Необхідні матеріали: роздаткові матеріали із завданням, 1 фліпчарт, фломастери/маркери.

Опис

Присутні об'єднуються в 4 групи. Усі отримують однакове завдання (20 хв) — проаналізувати ситуацію: *«У складі родини: мама, тато й п'ятирічна дитина. Під час розмови з сімейною/им лікаркою/-ем чи вихователькою/-ем матір хвалить свого партнера щодо його участі в житті дитини, але вживає слово "допомагає". Описуючи розподіл їхніх сімейних обов'язків, матір зазначає, що дає татові інструкції щодо догляду за дитиною та пояснює, про що з нею спілкуватися.»*

Жінка розповідає, що зазвичай бере на себе обов'язки щодо приготування їжі й прибирання, навіть якщо має інші справи, а за дитиною в цей час доглядає тато. Вона аргументує це тим, що не хоче завантажувати чоловіка зайвою роботою та прагне, щоб дитина завжди їла корисну домашню їжу, яку навряд приготує партнер».

Запитання для обговорення у групах:

- ▶ Про що свідчить ця історія?
- ▶ Чи можливі негативні наслідки для мами? Якщо так, які?
- ▶ Чи можливі негативні наслідки для тата? Якщо так, які?
- ▶ Яка модель розподілу гендерних ролей формується в дитини, коли вона спостерігає за подібною ситуацією в родині?

Кожна група по черзі представляє свої напрацювання — відповідь тільки на одне питання. Інші групи доповнюють (20 хв).

Запитання для загального обговорення:

- ▶ Які поради жінці від сімейного лікаря? (10 хв).

Ведучі записують поради на фліпчарт, підбивають підсумки й дякують групі за плідну роботу.

Тренерські нотатки

Під час обговорення групи мають пояснити, чому така поведінка батьків може бути шкідливою, як вона сприяє укріпленню гендерних стереотипів та впливає на емоційний стан і матері, й батька.

Коли групам не вдасться зробити всі висновки, ведучі мають додати, що такі стосунки обмежують залучення тата в життя родини, підвищують рівень стресу та тривожності у матері й загалом негативно впливають на функціонування сім'ї та виховання дитини.

Це історія про нерівномірний розподіл гендерних ролей у сім'ї, через який страждають обоє партнерів. Жінка, завантажена домашніми обов'язками, тривожиться щодо стану дитини. Оскільки суспільство схвалює та часто вимагає від жінок проводити більшість часу з дітьми (цьому сприяє також і гендерний розрив в оплаті праці, що в Україні становив 18,6% станом на 2021 р.), чоловіки можуть сприймати виховання дитини як винятково жіночий обов'язок, а свій внесок у цей процес — як додаткову й необов'язкову допомогу. Через це матір постійно перебуває під тиском хвилювань, не може довіритися татові дитини, розслабитися та відпустити тривожні думки.

Водночас тато залишається поза межами основного виховного процесу. Він може почуватися відстороненим, знеціненим або не мати бажання брати участь у родинних процесах, адже все добре контролюється й без нього. Якщо так триває постійно, між матір'ю й татом з'являється гендерна прогалина — жінка виконує неоплачувану домашню працю, несучи на собі тягар усіх побутових обов'язків (навіть коли ще має й оплачувану роботу), а чоловікова функція — лише заробіток, і він не залучений в емоційні та виховні процеси дитини. Це створює для жінки токсичний тягар «берегині», а для чоловіка — «годувальника». У реальності, на відміну від стереотипних уявлень, жінка найчастіше продовжує працювати, водночас виконуючи більшість побутових обов'язків та доглядаючи за дитиною, а чоловік сконцентрований на фінансових зобов'язаннях перед сім'єю, але не на догляді за дитиною. У такому випадку можуть висвітлитися перевантаження та виснаження матері й слабкі емоційні зв'язки між татом і дитиною.

ВІДЕОМАТЕРІАЛИ ДО РОЗДІЛУ

- ▶ Батьківство без гендерних стереотипів: спілкуємося зі шведськими родинами¹⁶.

- ▶ Як підліткам протистояти гендерним стереотипам¹⁷.

КОРИСНІ МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ТРЕНІНГІВ

- ▶ Музей жіночої і гендерної історії¹⁸.

- ▶ Квіз для батьківства¹⁹.

- ▶ Квіз для медичного персоналу²⁰.

¹⁶ Відео: <https://www.youtube.com/playlist?list=PLaDTCIj8owQ5j1EeUtcu0nzCKNWZhwecc>.

¹⁷ Відео: <https://www.youtube.com/watch?v=WRcqqvhTd-E>.

¹⁸ Посилання на сайт Музею: <https://gendermuseum.com/>.

¹⁹ <https://create.kahoot.it/details/6fab4c5-7fed-454c-ae2e-6e97a4f25f35>

²⁰ <https://create.kahoot.it/details/cf6d1fab-8d26-4723-b6cd-77b17ace0af0>

Посібник був створений ГО «Центр гендерної культури» у співпраці з ЮНІСЕФ та за фінансової підтримки уряду Іспанії у 2023 році.

Над посібником працювали:

Чернецька Тетяна, віцеголова ГО «Центр гендерної культури».

Губіна Світлана, гендерна експертка ГО «Центр гендерної культури».

Дрожжина Тетяна, гендерна експертка ГО «Центр гендерної культури».

Дьоміна Юліана, гендерна експертка ГО «Центр гендерної культури».

Середа Наталія, асистентка проєкту ГО «Центр гендерної культури».

Гриценко Тетяна, спеціалістка з питань гендерної рівності ЮНІСЕФ.

Скорик Олеся, редакторка.

Чорна Марія, дизайнерка ГО «Центр гендерної культури».

Столяр Ганна, художниця-ілюстраторка.

ЮНІСЕФ – дитячий фонд і спеціалізована структура ООН, діяльність якої зосереджена на захисті прав та інтересів дітей у всьому світі. Фонд засновано у 1946 році. Сьогодні діяльність ЮНІСЕФ охоплює 190 країн і території для підтримки найуразливіших дітей та молоді, які найбільше потребують допомоги. В Україні представництво ЮНІСЕФ працює з 1997 року.

Вебсайт ЮНІСЕФ: <https://unicef.org/ukraine>
<https://spilnoteka.org>

Громадська організація «Центр гендерної культури» є одним із лідерів руху за гендерну рівність в Україні. Ми проводимо адвокаційні кампанії. Організуємо освітні заходи. Продукуємо креативні рішення. Все для того, щоб українське суспільство дотримувалося принципу рівних прав і можливостей кожної людини незалежно від статі та інших ознак і стало вільним від гендерно зумовленого насильства та дискримінації.

Вебсайт: <https://genderculturecentre.org/>

Думки, висловлені в матеріалах, є позицією авторок і не обов'язково відображають політики та погляди ЮНІСЕФ.

БАТЬКІВСТВО БЕЗ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Посібник
для ведучих
тренінгів

